

Research Paper

Identifying and Explaining the Challenges Facing the Regularity of Gaining Political Power in the Period of the Islamic Republic of Iran*Farzad Kalateh¹ Faez Dinparast²

1. Ph.D. student of political science, Iranian issues, Allameh Tabatabai University

2. Assistant Professor, Department of Political Science, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran

DOI: <https://doi.org/10.22034/ipsa.2024.511>

Receive Date: 23 April 2023

Revise Date: 16 July 2023

Accept Date: 29 July 2023

©2021 by the authors, Licensee IPSA, Tehran, Iran. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Extended Abstract**Introduction**

The organization of political competition between the contenders for gaining political power has long been of interest to mankind. The importance of this issue has caused thinkers to theorize ways to organize the acquisition of political power in order to reduce its risks in such a way that it has efficiency and social acceptance (Khalili, 2015: 16). In the modern era, the former methods (such as the rule of inheritance) have become obsolete due to their inefficiency and lack of social acceptance, and a new rule under the title of "free and fair elections" has been established and replaced. The effectiveness and social acceptance of the election rule has institutionalized it and made it the best and only available option.

The history of establishing and holding elections in Iran goes back to the constitutional era. From the constitutional period onwards, the election rule was accepted and established as a way to organize political competition. Examining the election law of legislative assemblies and its implementation process during the first and second Pahlavi periods, shows that the elections in this period had many challenges and there was a great difference and distance from the criteria of "free and fair" elections (cf. Ismaili and others, 1378, Hemti, 1391, Ahmadi, 1389). After the Islamic revolution of 1979, despite the fundamental change and evolution in the pattern of political order and election laws, the evidence and documentations prove that the election law still faced many serious challenges in the period in question. The problem of the upcoming research is to explain the challenges of elections in the period of the Islamic Republic of Iran. Therefore, the main question of the research is: How can the challenges of elections in the period of the Islamic Republic of Iran be explained? In order to answer the question, first, a description of the state of elections and its challenges during the period of the Islamic Republic of Iran will be presented, and then the why and how of the challenges will be investigated.

Methodology

In this research, a documentary method was used to collect data and a process tracking method was used to judge the data; Process tracing is a technique that helps the researcher

* Corresponding Author:

Farzad Kalateh, Ph.D.

E-mail: farzad.kalateh@gmail.com

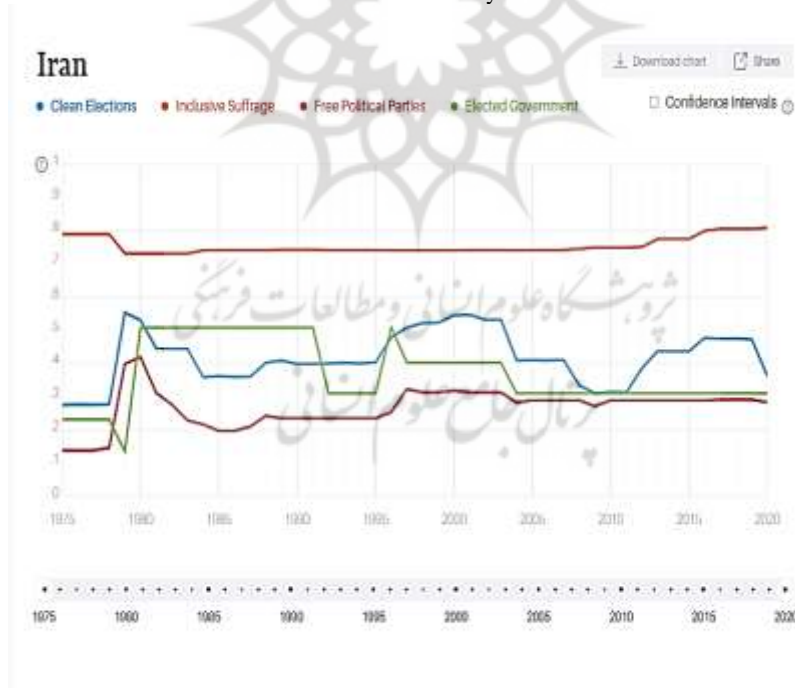

investigate certain mechanisms through which an independent variable is linked to a dependent variable. Causal mechanisms mean mediating processes or variables through which an explanatory variable has a causal effect on the dependent variable (Taleban, 2017). The use of this method in this research is because the process of emergence of rules/institutions is contextual and time-consuming and is influenced by various factors. The research analysis unit is Iran and the period of time, the period of the Islamic Republic (1979 to 2022), the observation unit is different periods of elections and election rules, the measurement unit is the state of elections in the period of the Islamic Republic.

Result and Discussion

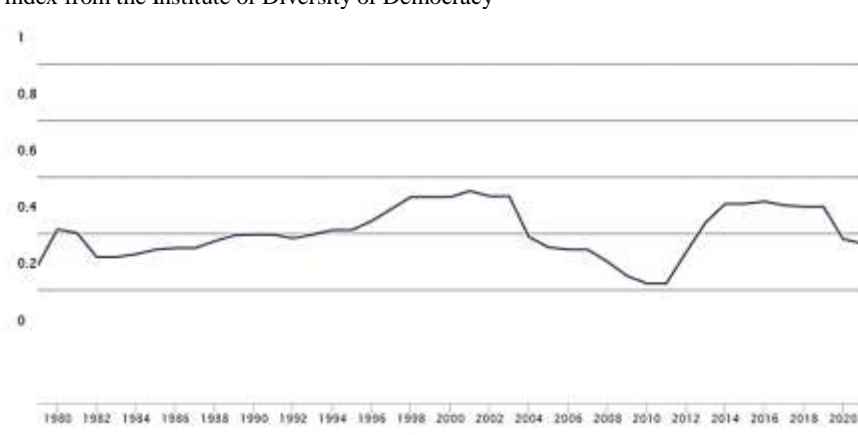
In order to determine the state of elections in the period of the Islamic Republic of Iran, two indicators of "representative government" from the International Institute for Assistance to Democracy and Elections and "transparent elections" index from the International Institute of Diversity of Democracy were used. The results of the calculations show that the elections in the period of the Islamic Republic of Iran are in an unfavorable situation in both indicators. Therefore, this situation confirms that there are challenges. Among the most important challenges of the elections, we can mention: discretionary supervision, women's deprivation of the right to be elected in the presidential elections, ambiguity in the conditions of election candidates, ambiguity in the concept of supervision. The mentioned challenges have been established by the Islamic political forces in order to secure their political interests to stabilize their position in the political structure.

Image No. 1: The status of the Islamic Republic of Iran in the four indicators of clean elections, inclusive suffrage, free political parties and elected government from the International Institute for Assistance to Democracy and Elections

Source: <https://www.idea.int/gsod-indices/#/indices/compare-attributes>

Image No. 4: The status of the Islamic Republic of Iran in the "Transparent Elections" index from the Institute of Diversity of Democracy

Source: <https://v-dem.net/dataanalysis/VariableGraph>

Conclusion

After the Islamic revolution of 1979, each of the political forces played a role in the process of establishing the election rules, but the Islamic political forces played a significant role in establishing the election rules due to the wide (cultural) power they enjoyed. The political forces in question also adjusted the election law according to their beliefs and interests in order to stabilize their position in the power structure. This has gradually led to discrimination and weakening of elections. In fact, the conflict between the interests and beliefs of the founders of the election laws with free and fair elections has led to the formation of election challenges during the J.A. period. On the other hand, the relative increase of benefits resulting from the governing electoral laws has added to the cause and has led to the weakening of the elections even more than before, and has also increased the cost of amending and revising the electoral laws and has faced serious problems and resistance from its supporters.

Keywords: Political Competition, Political Power, Elections, Institutionalism, Islamic Republic of Iran.

References

- Ahmad Vand, Shoja and Ferdous Sabermahani (2014), "Comparative Income on the Financial Resources of Election Campaigns: A Study of Electoral Systems of Iran, France, Russia and America", *Public Law Research Quarterly*, Vol. 17, No. 49, Pp.9-35.
- Ahmad Vand, Shuja (2009), "Advertising in the Law of Majlis Elections", *Law and Politics Research Quarterly*, Vol. 12, No. 30, Pp.20-1.
- Ahmadi, Ali (2010), *Elections in Iran (legal and legal review)*, Publisher: Mizan.
- Ajam Oghlou, Daron and James Robinson (2013), *The book Why Nations Fail*, Translated by Mohsen Mirdamadi and Mohammad Hossein Naimipour, published

by Rozeneh.

Akbari, Mohammad Taghi and others (2022), "Pathology of the election financial system of the Islamic Republic of Iran", *Danesh Public Law Quarterly*, Vol. 11, No. 35, Pp.93-118.

Akhwan Kazemi, Bahram (2008), *Causes of political party inefficiency in Iran*, Tehran, Islamic Revolution Documentation Center.

Alinqi, Amir Hossein (2013), *Nesrat Astsawabi*, Tehran, Publications: Ni.

Alinqi, Amirhossein (2001), *Monitoring the elections and determining the qualifications of the candidates*, Ni publication.

Alkalit, Jurgen (2008), "Free and Fair Elections", translated by Ahmed Makrez Malmiri, *Research Council Magazine*, Vol. 11, No. 46.

Annotated report of the deliberations of the Parliament of the Final Review of the Constitution of the Islamic Republic of Iran (1991), Vol. 3, Publisher: Islamic Council, Public Relations.

Arshadhi, Aliyar (2016), "Supervision of the Guardian Council on Elections, Referendum or Survey", *Journal of Constitutional Rights*, No. 6 and 7, Pp.43-27.

Atai, Seyyed Javad (2014), *The role of the Ministry of Interior in the elections in the Islamic Republic of Iran*, New Design Publications.

Azghandi, Alireza and Delawar, Abuzar (2009), The role of the political culture of the ruling elites in the fall of Mohammad Reza Shah: A case study of the prime ministership of Amir Abbas Hoyda from February 1965 to August 1978, *Political and International Approaches*, No. 23, Pp.51-76.

Babaei, Mohammad (2018), "Evaluation of Radio and Television News Policies in the 10th Presidential Elections", *PhD Thesis*, Faculty of Law and Political Sciences, University of Tehran.

Babapour, Mohammad Mehdi (2007), Jurisprudential-Political Discourses and the Constitution of J.A., *Doctoral Thesis*, University of Tehran, Faculty of Law and Political Sciences.

Bashirieh, Hossein (1997), Ideology and Political Culture of the Ruling Groups in the Pahlavi Period, *Naqd Va Nazar Magazine*, No. 3 and 4, Pp.74-85.

Begizadeh, Marzieh (2016), *the evolution of the supervisory position of jurists on the parliament from the constitution to the establishment of the guardian council*, doctoral dissertation, Imam Khomeini Research Institute and the Islamic Revolution.

Beheshti, Seyyed Mohammad (B.T.A.), *Iranian Thoughts: Essays in Iran's Cultural Landscape*, Volume 1, under publication.

Bell, D. (1988) *The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties (with a new afterword)*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Bozormehri, Majid (2016), "A Comparative Study of Advertisements in the Presidential Electoral System", *Modares Humanities Quarterly*, Vol. 11, No. 4, Pp.1-24.
- Bozormehri, Majid and Navid Rasouli (2022), evaluation of the independence of the main body of election monitoring in the Islamic Republic of Iran, *Politics Quarterly*, Vol. 52, No. 1, Pp.27-53.
- Bradley, Megan (2007), *Political Islam, Political Institution and Civil Society in Iran*, International Development Research Centre (IDRC).
- Darshti, Hajar (2013), Pathology of Islamic Council election campaigns in the light of legal principles governing campaigns, *Majlis and Strategy Quarterly*, Vol. 21, No. 80, Pp.90-105.
- Davarpour, Aziraleh (2017), *duties and powers of the Ministry of Interior in elections*, Topre Andishan Publications
- Delavari, Abolfazl (1998), Investigating the roots of political violence and political instability in Iran, *PhD Thesis*, University of Tehran, Faculty of Law and Political Science.
- Delawar, Abuzar (2007), Political Culture of the Ruling Elites in the Second Pahlavi Period, *Conversation Quarterly*, No. 52.
- Easton, David (1953), *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science*, 2nd ed. Alfred A. Knopf.
- Esmaili, Alireza and others (1997), *documents from the elections of the National Assembly during the first Pahlavi period*, General Directorate of Archives, Documents and Museum of the President's Office, Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance, Printing and Publishing Organization.
- Esmaili, Hamidreza (2009), Political culture of the ruling body in the Pahlavi period, *Historical Studies Journal*, Vol. 6, No. 26, Pp.26-65.
- Farson, Sameeh, Mehrdad Meshaihi (1999), *Political Culture in the Islamic Republic of Iran*, translated by Masoumeh Khaleghi, Tehran: Center for the Recognition of Islam and Iran.
- Fatahi Zafarkandi, Ali (2017), *Guardian Council; Monitoring the elections, explaining and analyzing the competence of the Guardian Council in monitoring the elections and investigating the doubts surrounding it*, Tehran: Guardian Council Research Institute Publications.
- Gill, Guy Goodwin (2016), *Free and Fair Elections in International Law and Procedure*, Translators: Qasim Zamani, Jamal Seifi, Publisher: Shahr Danesh Institute of Legal Studies and Research.
- Golshani, Alireza and others (2017), pathology of the presidential election of the Islamic Republic of Iran and ways to correct its damage, *Islamic Revolution*

- Approach Magazine*, No. 45, Pp.107-136.
- Gulmohammadi, Ahmed (2015), *Political History*, Tehran, Research Institute of Islamic History.
- Gurji Azandriani, Ali Akbar (2008), "The Law of the Islamic Council Elections Under Criticism", *Law Quarterly, School of Law and Political Science Magazine*, Vol. 40, No. 4, Pp.333-352.
- Habibnejad, Seyyed Ahmad (2018), "Conditions for being elected in the Islamic Council elections in Iran's constitutional law system with a comparative view", *Political Science Quarterly*, 14th year, No. 55, Pp.99-130.
- Harrop, Martin and Charlie Miller (1987), *Election and voter: A Comparative Introduction*, London Macmillan
- Hemti, Iraj (2013), *Vote is Pahlavi's vote: A look at the nature of elections in the Pahlavi period*, fifth edition, Tehran, Publisher: Educational Research and Planning Organization.
- Hodgson, Geoffrey (2010) "*The Institutional Economics Approach and the Nature of Institutions*", Translated by: Mahmoud Motousli, Mostafi Sami-Nasab, Mahmoud Mashhadi Ahmad and Ali Nikonsebati, compiled and translated in: *Institutional Economics: Pioneers of Institutionalism Who Transformed Economics*, Tehran: Publications of Amam Sadegh University.
- Hosseinzadeh, Seyyed Mohammad Ali (2013), from institutionalism to income discourse on the application of institutionalism theories in political science, *Political Science Journal*, Baqir Al-Uloom University of Qom, 15th year, No. 60, Pp.83-109.
- Hosseinzadeh, Seyyed Mohammad Ali (2015), *Political Islam in Iran*, Publisher: Mofid University.
- Jafari, Mohammad Hossein, and Seyyed Mohammad Reza Bidaki and Ali Mohammad Kamalian (2017), *The Principle of Equality in the Electoral Laws of the Islamic Republic of Iran Compared to the Criteria of Free and Fair Elections*, Publisher: Niko Roush.
- Kadivar, Mohsen (1996), *State theories in Shia jurisprudence*, 4th edition, Tehran: Ni.
- Khalili, Abdolreza (2015), *Elections, Political Balance and Stability*, Publisher: Pelikan.
- Khatami, Mohammad (2012), Analytical review of objections of the Guardian Council to the Bill to amend the Election Law of the Islamic Parliament, *Basic Rights Journal*, Vol. 10, No. 1, Pp.327-377.
- Khosravi, Hassan (2008), *Laws of Democratic Elections*, Tehran, Majd Scientific and Cultural Assembly.

- Knight, Jack (1992). *Institutions and social conflict*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lane, J., & Ersson, S. (2000). *The New Institutional Politics: performances and outcomes*, London: Routledge.
- Malekan, Majid (1997), *Political Culture of the Ruling Elites and Political Pluralism in Iran during 1955 to 1979*, Master's Thesis, Imam Sadiq University (AS).
- Marhouni, Mohsen (2012), *evaluation of the presidential election law approved in 2011*, Shiraz University
- Miri, Mohammad (1990), The impact of the structure of the political system on the political culture of the Iranian people with an emphasis on 1953 to 1988, *Master's thesis*, Tarbiat Modares University.
- Mushfaq, Mohammad Ali (2016), *Pathological analysis of the election system*, Tehran: Kavir.
- Nikzad, Iman (2012), *Study of the political culture of clerics who opposed the second Pahlavi regime (Imam Khomeini, Ayatollah Taleghani, Ayatollah Montazeri)*, Master's thesis, Imam Khomeini and Islamic Revolution Research Institute.
- North. Douglas (1995), *Institutions, Institutional Changes and Economic Performance*, translated by Mohammad Reza Moini, Tehran, Program and Budget Organization Publications.
- North. Douglas et al. (2016), *violence and social orders*, translated by Jafar Khairkahan and Reza Majidzadeh, Roseneh Publications.
- Obedience, Javad (2000), Elections and Supervision of the Guardian Council, *Basic Rights Journal*, No. 2, Pp.27-48.
- Pearson, Paul (2013), *Politics in the context of time*, translated by Mohammad Fazli, Tehran: Ney Publishing.
- Peters, Guy (2004) *Theory of Institutionalism in Political Science*, translated by: Farshad Momeni and Fariba Momeni, Tehran: Publications of the Research Institute of Human Sciences, Culture and Social Studies of Jihad University.
- Poggi, Gianfranco (1990), *The State: it's nature, development and prospects*, California: Stanford University Press.
- Poggi, Gianfranco (2001), *Forms of power*, Cambridge: Polity.
- Qalbi, Mohammad Vahid (2004), *Assembly of Experts and Religious Government in Iran*, Publications of Imam Khomeini's Works Editing and Publishing Institute.
- Qolipour, Arin (2016), *Institutions and Structures (Institutional Ecology of Organizations)*, Tehran: Samt.
- Rose, Richard and Others (2000), *International Encyclopedia of Election*,

- London: Macmillan press.
- Saree Al-Qalam, Mahmoud (2006), *Political Culture of Iran*, Tehran: Research Center for Cultural and Social Studies.
- Sarvani, Ali Akbar (2013), a comparative study of the political culture of religious elites in relation to the Iranian royal system from 1953 to 1979, *Master's thesis*, Tarbiat Modares University.
- Shamabadi, Abulqasem and Reza Tajarlo, Afsana Pahlvanlo (2013), *financial supervision of elections in the subject law of Iran*, Publisher: Arah.
- Sharif, Mohammad (1999) *Legal attitude to the category of discretionary supervision*, a collection of articles on discretionary supervision, Vol.1, Tehran, Afkar Publishing House.
- Soleimani, Sajjad (2017), "Study of the Concept of Monitoring in the Constitution of the Islamic Republic of Iran", *Master's Thesis*, Mazandaran University, Faculty of Law and Political Science.
- Tahan Nazif, Hadi (2013), "A brief look at the pathology of the Islamic Council Election Law", *Nazer Amin Quarterly*, Vol. 44.
- Tahan Nazif, Hadi and Kodkhodamoradi, Kamal (2018), "Pathology of the legal system governing the processes of monitoring the elections of the Islamic Council in the light of general election policies", *Public Law Studies Quarterly*, Vol. 49, No. 4, Pp.112-148.
- Tajzadeh, Seyed Mustafa (2012), *in defense of free and fair elections*, Publisher: Farhang and Andisheh.
- Taliban, Mohammad Reza (2007), "Reflection on process tracing technique in studies of Islamic Revolution of Iran", *Matin Scientific Research Quarterly*, No. 40, Pp.91-116.
- Yavari, Asadullah (2016), Examination of the qualifications of election candidates by the Guardian Council, another reflection, *Legal Research Quarterly*, No. 80, Pp.213-237.

شناسایی و تبیین چالش‌های پیش‌روی قاعده‌مندی کسب قدرت سیاسی در دوره جمهوری اسلامی ایران^۱

* فرزاد کلاته^۱، فائز دین‌پرست^۲

۱. دانشجوی دکتری علوم سیاسی، گرایش مسائل ایران، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران

۲. استادیار گروه علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران

لینک گزارش نتیجه مشابهت‌یابی: <https://www.samimnoor.ir/view/fa/SimilarityResult?ItemID=2359195582/7%>

<https://dori.net/dor/20.1001.1.1735790.1403.19.2.6.2>

چکیده

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۰۳
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۴/۲۵
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۰۷

نوع مقاله: پژوهشی

واژگان کلیدی: رقابت سیاسی، قدرت سیاسی، انتخابات، نهادگرایی، جمهوری اسلامی ایران

رقابت سیاسی، ریشه در وجود و اهمیت قدرت سیاسی در توزیع ارزش‌ها دارد. نظم‌دهی به رقابت سیاسی، یکی از راهکارهای ضروری برای جلوگیری از تبدیل رقابت به خشونت میان مدعیان قدرت به‌شمار می‌آید. امروزه، قاعده «انتخابات آزاد و منصفانه»، مقبول‌ترین و کارآمدترین قاعده برای تنظیم رقابت سیاسی است. با وجود اینکه بیش از یک قرن از پیدایش قاعده انتخابات در ایران می‌گذرد، ولی شواهد موجود بیانگر این است که این عرصه، همچنان با چالش‌هایی روبه‌رو بوده است. برپایه چنین مفروضی، پرسش نوشتار حاضر این است که «چالش‌های انتخابات در دوره جمهوری اسلامی ایران، چگونه قابل تبیین است؟» در پاسخ به پرسش پژوهش، این فرضیه مطرح است که «چالش‌های انتخابات در دوره جمهوری اسلامی ایران، نتیجه توزیع نامتوازن قدرت میان نیروهای سیاسی در سال‌های اولیه انقلاب اسلامی و باورها و منافع نیروهای سیاسی بنیان‌گذار و حامی قوانین انتخابات است». برای پاسخ به پرسش پژوهش، از روش پژوهش ردیابی فرایند، و برای تبیین نظری مسئله پژوهش، از چارچوب نظری نهادگرایی سیاسی، استفاده شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که از میان نیروهای سیاسی گوناگون فعال در سال‌های اولیه انقلاب اسلامی، نیروهای سیاسی اسلامی که محصول نماینده شکاف سیاسی سنت/تجدد بوده‌اند، از قدرت (فرهنگی) بیشتری برخوردار بوده و در نتیجه، سهم بسزایی در فرایند تأسیس قوانین انتخابات داشته‌اند. قوانین موردنظر نیز متناسب با باورها و منافع سیاسی آن‌ها، تأسیس شده و استمرار یافته‌اند و همین امر، سبب ایجاد چالش‌های انتخابات شده است. افزون‌براین، به دلیل فراوانی نسبی منافع حاصل از قوانین انتخاباتی حاکم، اصلاح قوانین انتخابات، با مقاومت شدید بنیان‌گذاران و حامیان قوانین انتخابات روبه‌رو شده است.

* نویسنده مسئول:

فرزاد کلاته

پست الکترونیک: farzad.kalateh@gmail.com

۱. این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده مسئول مقاله با عنوان «آسیب‌شناسی توسعه سیاسی در جمهوری اسلامی ایران» است که در گروه علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی نگاشته شده است.

مقدمه

ساماندهی رقابت سیاسی میان مدعیان کسب قدرت سیاسی، از دیرباز مورد توجه بشر بوده است. اهمیت این موضوع سبب شده است که متفکران به منظور کاهش مخاطرات آن، شیوه‌هایی را برای ساماندهی کسب قدرت سیاسی تئوریزه کنند که از کارآمدی و پذیرش اجتماعی برخوردار باشد (خلیلی، ۱۳۹۵، ۱۶). در دوره مدرن، شیوه‌های پیشین (مانند قاعده وراثت)، به دلیل ناکارآمدی و عدم پذیرش اجتماعی، منسوخ، و قاعده جدیدی با عنوان قاعده «انتخابات آزاد و منصفانه» تأسیس و جایگزین شده است. کارآمدی و پذیرش اجتماعی قاعده انتخابات، آن را نهادینه و به بهترین و تنهاترین گزینه موجود تبدیل کرده است.

پیشینه تأسیس و برگزاری انتخابات در ایران، به دوران مشروطه بازمی‌گردد. از دوره مشروطه به این سو، قاعده انتخابات، به عنوان شیوه‌ای برای ساماندهی رقابت سیاسی، پذیرفته و تثبیت شد. بررسی قانون انتخابات مجالس قانون‌گذاری و فرایند اجرای آن در طول دوره پهلوی اول و دوم، نشان می‌دهد که انتخابات در این دوره، دچار چالش‌های پرشماری بوده و با معیارهای انتخابات «آزاد و منصفانه» تفاوت و فاصله بسیاری زیادی داشته است (نک: اسماعیلی و دیگران، ۱۳۷۸؛ همتی، ۱۳۹۱؛ احمدی، ۱۳۸۹). پس از انقلاب اسلامی، با وجود تغییر و تحول بنیادین در الگوی نظم سیاسی و قوانین انتخابات، شواهد و مستندات، بیانگر این است که قانون انتخابات در دوره مورد نظر، همچنان با چالش‌های جدی پرشماری روبه‌رو است. مسئله پژوهش پیش‌رو نیز تبیین چالش‌های انتخابات در دوره جمهوری اسلامی ایران است؛ از این رو، پرسش اصلی پژوهش این است که «چالش‌های انتخابات در دوره جمهوری اسلامی ایران، چگونه قابل تبیین است؟» به منظور پاسخ‌گویی به این پرسش، ابتدا توصیفی از وضعیت انتخابات و چالش‌های آن در دوره مورد بررسی ارائه، و سپس، چرایی و چگونگی پیدایش چالش‌های مورد نظر واکاوی خواهد شد.

۱. پیشینه پژوهش

مرور منابع مربوط به موضوع مقاله حاضر، موجب روشن‌تر شدن و آشنایی با دیدگاه‌ها و همچنین، نارسایی‌های مربوط به مسئله پژوهش می‌شود. درباره موضوع پژوهش پیش‌رو، آثار بسیار زیادی وجود دارد که چالش‌ها و مشکلات قانون انتخابات در دوره مورد نظر را از منظر حقوقی بررسی کرده‌اند؛ به عنوان مثال، نویسنده کتاب «کندوکاوی آسیب‌شناسانه در نظام

انتخابات» (مشفق، ۱۳۹۶)، آسیب انتخابات را مربوط به قوانین انتخابات می‌داند. طحان نظیف (۱۳۹۸) نیز در مقاله «آسیب‌شناسی نظام حقوقی حاکم بر فرایندهای نظارت بر انتخابات مجلس شورای اسلامی»، بر این نظر است که قوانین مربوط به نظارت بر انتخابات مجلس شورای اسلامی، کاستی‌هایی دارد و قوانین مشخصی برای رد یا تأیید صلاحیت نامزدها وجود ندارد؛ بنابراین، لازم است که در قوانین مربوط به نظارت بر انتخابات مجلس شورای اسلامی، بازنگری شود.

درستی (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «آسیب‌شناسی تبلیغات انتخاباتی مجلس شورای اسلامی در پرتو اصول حقوقی حاکم بر تبلیغات» نیز مهم‌ترین آسیب تبلیغات در انتخابات مجلس شورای اسلامی را مربوط به قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی می‌داند. وی بر این نظر است خلأ قوانین روشن در زمینه تبلیغات و عدم نظارت دولت بر هزینه‌های تبلیغاتی نامزدهای انتخاباتی، سبب ورود پول کثیف به انتخابات می‌شود.

گلشنی و دیگران (۱۳۹۷) در مقاله «آسیب‌شناسی انتخابات ریاست جمهوری در ایران و ارائه راهکار اصلاح آن» یکی از آسیب‌های انتخابات را مربوط به قوانین انتخابات دانسته‌اند که مبتنی بر نیازهای روز جامعه نیست.

بزرگمهری و رسولی (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «ارزیابی استقلال مرجع اصلی نظارت بر انتخابات در جمهوری اسلامی ایران»، مستقل نبودن شورای نگهبان به عنوان مرجع نظارت بر انتخابات را یکی از چالش‌های مهم انتخابات معرفی کرده‌اند.

بسیاری از آثار پژوهشی دیگر نیز از نظارت استصوابی شورای نگهبان، به عنوان یکی از مهم‌ترین چالش‌های انتخابات در ایران نام برده‌اند. بحث محوری این پژوهشگران، نقد نظارت استصوابی شورای نگهبان بوده است (نک: علینقی، ۱۳۷۸؛ خاتمی، ۱۳۸۲؛ اطاعت، ۱۳۸۳؛ یآوری، ۱۳۹۶؛ تاج‌زاده، ۱۳۸۲؛ جعفری و دیگران، ۱۳۹۷).

بیشتر منابع مورد اشاره، با وجود دستاوردهای مهمی که داشته‌اند، تصویری تک‌بعدی از ابعاد گوناگون مسئله انتخابات و آسیب‌های آن ارائه می‌دهند و به صورت خلاصه تنها چالش‌ها را بیان کرده‌اند، بدون اینکه به علت پیدایش چالش‌ها توجه کنند؛ بنابراین، پژوهش حاضر، در راستای جبران همین کاستی، در تلاش است تا چرایی و چگونگی پیدایش و تداوم چالش‌های نظام انتخابات ایران را بررسی کند. پژوهش، به عوامل و زمینه‌های ظهور و بروز چالش‌های انتخابات ایران می‌پردازد. در واقع، اصلاح چالش‌ها، مستلزم آگاهی از چرایی پیدایش آن

است؛ بنابراین، جنبه نوآوری پژوهش پیش‌رو، این است که افزون‌بر شناسایی چالش‌های انتخابات در دوره زمانی جمهوری اسلامی ایران، برپایه الگوی نظری ارائه‌شده، به تبیین نظری چرایی و چگونگی پیدایش چالش‌ها نیز پرداخته است.

۲. چارچوب نظری پژوهش

جوامع، به هر شکل و اندازه‌ای، نیازمند نظم هستند و به‌همین دلیل، بشر در طول تاریخ از طریق تنظیم قواعد مختلف، در پی تأمین و حفظ نظم اجتماعی بوده است. «نهاد»، به معنای قواعد بازی یا قیدهایی است که بشر برای غلبه بر نااطمینانی و تنظیم امور جامعه وضع می‌کند (قلی‌پور، ۱۳۸۶، ۵). از قواعدی که تثبیت و تبدیل به الگوی رفتاری افراد شوند، با عنوان «نهاد» نام می‌برند. نهادینه شدن^۱، فرایندی است که از مجرای آن، قواعد و هنجارهای خاص به‌گونه‌ای رواج می‌یابند که کنش برپایه آن‌ها، موردپذیرش، و فرازوی از آن‌ها، موجب محرومیت و مجازات می‌شود (بل^۲، ۱۹۸۸، ۵۵). نهادها، الگوی رفتاری افراد به‌شمار می‌آیند (هاجسون، ۱۳۸۹، ۵۰۴). الگوی رفتاری، به معنای محدود و مقید شدن امکان‌های کنش است. نهادها در کلیت خود، مقوله‌هایی اجتماعی و حاصل توافق آگاهانه یا ناآگاهانه جمعی انسان‌ها (نایت، ۱۹۹۲، ۱۱۸) و به‌لحاظ زمانی، مقدم بر انسان‌ها هستند؛ زیرا، انسان‌ها در دنیایی از نهادها متولد می‌شوند (هاجسون، ۱۳۸۹، ۴۲۷؛ پیترز، ۱۳۸۶، ۳۴-۳۵). درواقع، با اینکه نهادها توسط افراد تأسیس می‌شوند، ولی در ادامه، بر رفتار و ترجیحات افراد تأثیر می‌گذارند و بقای آن‌ها، طولانی‌تر از عمر بنیان‌گذارانشان است (پیرسون، ۱۳۹۳). نهادگرایان از این عامل، با عنوان «وابستگی به مسیر^۳» نام می‌برند. وابستگی به مسیر، به این معناست که بر هر جامعه‌ای، نهادهای رسمی (مانند قانون اساسی و سایر قوانین) و غیررسمی (مانند فرهنگ) پرشماری حاکم است. نهادها بر باورها، انتخاب‌ها، ترجیحات، و رفتار افراد مؤثر هستند. درواقع، با اینکه افراد، کنشگرانی عاقل و منفعت‌جو هستند، ولی تا حدود زیادی، در چارچوب محدودیت‌های نهادی پیشین، انتخاب و عمل می‌کنند (نورث و دیگران، ۱۳۹۸).

1. Institutionalization
2. Bell
3. Path Dependency

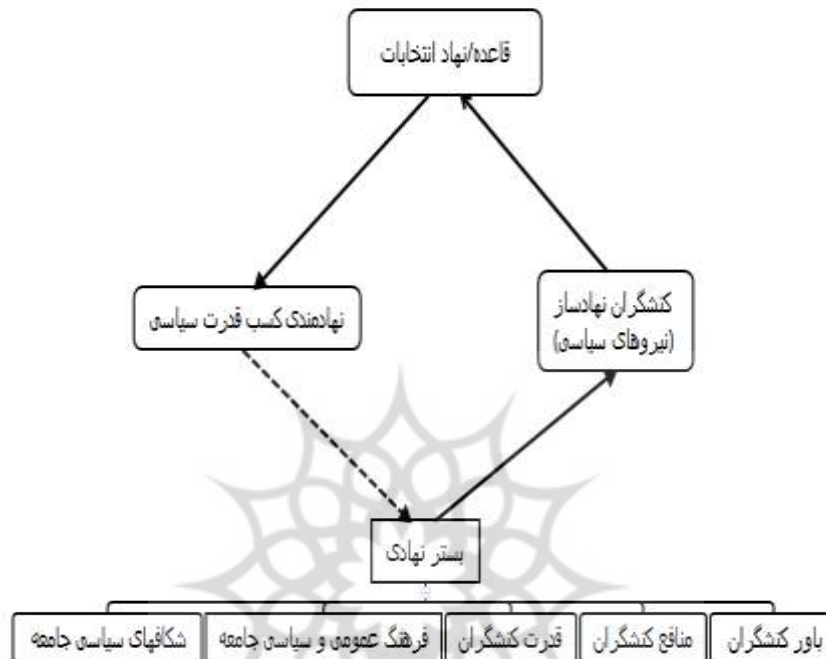
نهادهای در طول فرایند سه مرحله‌ای الگوسازی، الگوپذیری، و تغییر الگو تأسیس می‌شوند. گام نخست، عوامل مؤثر بر تأسیس نهادها (مانند منافع و باورهای کنشگران نهادساز)، گام دوم، عوامل تأثیرگذار بر نهادمند شدن قواعد نوین (مانند کارآمدی و پذیرش اجتماعی قواعد)، و گام سوم، به عوامل نقش‌آفرین در تغییر قواعد (مانند ناکارآمدی قواعد در پی تغییر شرایط جامعه یا تغییر باور (فرهنگ)^(۱) جامعه (گل محمدی، ۱۳۹۵) اشاره دارد. سه مرحله یادشده به معنای زمینه‌مندی و زمان‌مندی نهادهاست؛ به این معنا که پیدایش و تکوین نهادها، امری تاریخی و متأثر از تحولات پیرامونی بوده و دچار تغییر و تحول می‌شود. به همین دلیل، بر جوامع گوناگون، نهادهای مختلفی حاکم است.

برحسب حوزه‌های گوناگون زیست جمعی، نهادها را می‌توان به چهار دسته اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، و فرهنگی تقسیم کرد. هر یک از نهادهای مورد نظر، کنش انسانی را در حوزه‌های چهارگانه یادشده، تنظیم می‌کنند. براساس تقسیم‌بندی دیگری، نهادها را می‌توان به دو دسته رسمی و غیررسمی، تقسیم کرد. نهادهای رسمی، معمولاً نوشته شده و قابل مشاهده‌اند^(۲) (حسینی‌زاده، ۱۳۹۱). نهادهای سیاسی^(۳) که از نهادهای مهم جامعه به‌شمار می‌آیند به دو دسته رسمی (مانند قوانین) و غیررسمی (مانند فرهنگ سیاسی) قابل تقسیم است. کارکرد نهادهای سیاسی، تنظیم کنش سیاسی افراد است؛ کنشی که معطوف به قدرت سیاسی است.

نهاد انتخابات، یکی از مهم‌ترین نهادهای سیاسی جامعه است که به منظور ساماندهی کسب قدرت سیاسی بنا نهاده شده است. تأسیس قوانین انتخاباتی، مانند تأسیس هرگونه قاعده‌ای، تابع منافع و باور بنیان‌گذاران قاعده‌ساز و شرایط محیطی است که کنشگران قاعده‌ساز در آن فعالیت می‌کنند. به بیان روشن‌تر، رفتار، انتخاب‌ها، و ترجیحات بنیان‌گذاران قواعد، پیرو بستری است که در آن قرار دارند و منظور از بستر، فرهنگ عمومی و سیاسی جامعه، شکاف‌های سیاسی جامعه^(۴)، باور^(۵)، منافع (سیاسی و اقتصادی)، و قدرت^(۶) کنشگران نهادساز است. عوامل بستر نهادی، از نوع علیت ترکیبی اند و در تعامل با یکدیگر بر بنیان‌گذاران قواعد تأثیر می‌گذارند و به صورت مجزا، قادر به تأثیرگذاری نیستند. افزون‌براین، قواعد/نهادهای سیاسی بر وضعیت بستر نهادی نیز مؤثر است؛ بنابراین، وضعیت قاعده/نهاد انتخابات (و قواعد/نهادهای سیاسی دیگر) در جوامع گوناگون، پیرو رابطه دیالکتیکی کارگزار (کنشگران نهادساز) و ساختار (بستر نهادی) است. فراوانی و گونه‌گونی قواعد سیاسی و

نظام‌های سیاسی در جوامع مختلف، ریشه در همین امر دارد.

شکل شماره (۱). دستگاه نظری پژوهش

منبع: یافته‌های پژوهش

در پاسخ به پرسش پژوهش، فرضیه پژوهش از درون دستگاه نظری پژوهش، به صورت زیر قابل برداشت است:

«چالش‌های انتخابات در دوره جمهوری اسلامی ایران، پیامد توزیع نامتوازن قدرت میان نیروهای سیاسی در سال‌های اولیه انقلاب اسلامی و باورها و منافع نیروهای سیاسی بنیان‌گذار و حامی قوانین انتخابات است.»

۳. روش پژوهش^۱

در این پژوهش، برای گردآوری داده‌ها از روش اسنادی و برای داوری آن‌ها، از روش ردیابی فرایند^۲ استفاده شده است؛ ردیابی فرایند، شیوه‌ای است که به پژوهشگر کمک می‌کند تا

1. Research Methodology

2. Process tracing

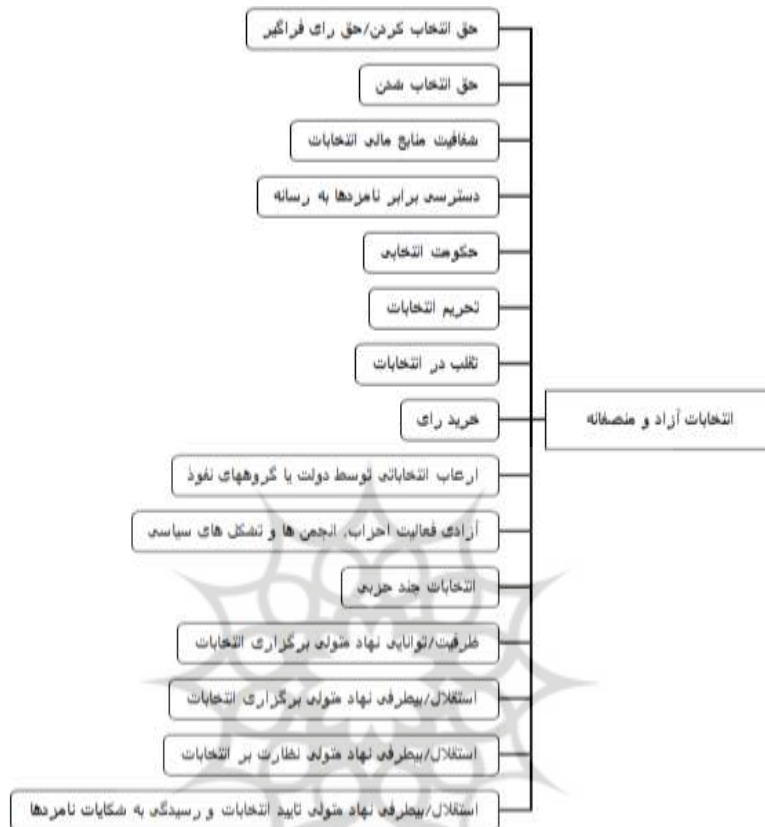
سازوکارهای معینی را بررسی کند که از طریق آن‌ها یک متغیر مستقل به یک متغیر وابسته پیوند می‌خورد. سازوکارهای علی، فرایندها یا متغیرهای میانجی‌ای هستند که از طریق آن‌ها یک متغیر تبیینی، اثری علی بر متغیر تابع می‌گذارد (طالبان، ۱۳۸۷). دلیل به‌کارگیری این روش در پژوهش حاضر این است که فرایند پیدایش قواعد/نهادها، زمینه‌مند و زمان‌مند است و از عوامل گوناگونی تأثیر می‌پذیرد. واحد تحلیل^۱ پژوهش، ایران و دوره زمانی، جمهوری اسلامی (۱۳۵۷ تا ۱۴۰۰)، واحد مشاهده^۲، دوره‌های گوناگون انتخابات و قوانین انتخاباتی، و واحد سنجش^۳، وضعیت انتخابات در دوره جمهوری اسلامی ایران است.

۴. تعریف نظری و عملیاتی مفاهیم پژوهش

انتخابات آزاد و منصفانه^۴: انتخابات، مجموعه عملیاتی است که در راستای گزینش فرمانروایان یا تعیین ناظرانی برای مهار کردن قدرت، تدبیر شده است. از این دیدگاه، انتخابات به معنای فنون گزینش و شیوه‌های گوناگون تعیین نمایندگان، و ابزاری است که به وسیله آن می‌توان اراده شهروندان را در شکل‌گیری نهادهای سیاسی و تعیین متصدیان اعمال اقتدار سیاسی، مداخله داد (رز^۵ و دیگران، ۲۰۰۰، ۳۷). بعد «آزادی» انتخابات، متشکل از حقوق و آزادی‌های سیاسی بنیادین و بعد انصاف، ناظر بر جنبه‌های مختلف بی‌طرفی در فرایند انتخاباتی و همچنین، مفهوم قاعده‌مندی انتخابات است (خسروی، ۱۳۸۷). آزاد و منصفانه بودن انتخابات به کیفیت انتخابات اشاره دارد و تمایزبخش انتخاباتی صورتی از انتخابات واقعی است. تنها در یک انتخابات آزاد و منصفانه است که اراده عمومی در نظام سیاسی تجلی می‌یابد (الکلیت، ۱۳۸۸؛ گیل، ۱۳۸۶). انتخابات آزاد و منصفانه دارای شاخص‌هایی است (شکل شماره ۲) که از طریق سنجش آن‌ها می‌توان میزان آزاد و منصفانه بودن انتخابات را تعیین کرد.

1. Unit of Analysis
2. Unit of Observation
3. Unit of Measurement
4. Free and Fair Elections
5. Rose

شکل شماره (۲). شاخص‌های عملیاتی مفهوم انتخابات آزاد و منصفانه

۵. توصیف وضعیت انتخابات در دوره جمهوری اسلامی ایران

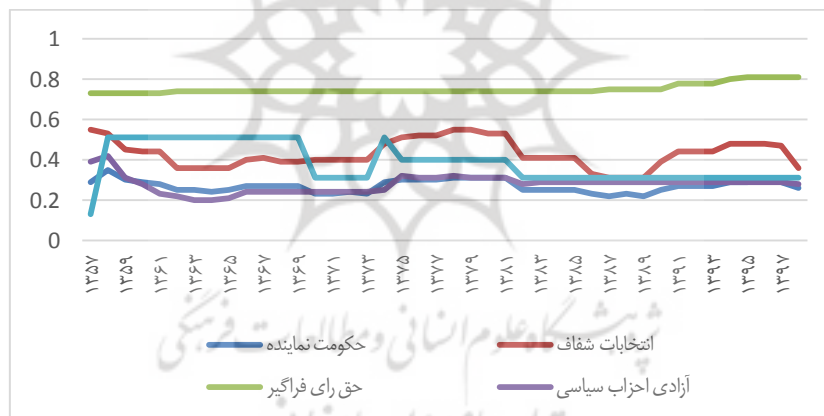
مؤسسات جهانی بسیاری، وضعیت انتخابات در سراسر جهان را به‌طور سالانه بررسی می‌کنند. از میان داده‌های موجود، می‌توان از شاخص‌های «حکومت نماینده» از مؤسسه بین‌المللی کمک به دموکراسی و انتخابات، و شاخص «انتخابات شفاف» از مؤسسه بین‌المللی تنوع دموکراسی، استفاده کرد^(۷)؛ زیرا، از یک سو، در این دو شاخص، همه جنبه‌های انتخابات «آزاد و منصفانه» در نظر گرفته شده است، و از سوی دیگر، تمام دوره جمهوری اسلامی ایران را پوشش می‌دهند؛ این درحالی است که داده‌های مؤسسه‌های دیگر، بیشتر دو دهه اخیر جمهوری اسلامی ایران را دربر می‌گیرند. انتخاب هر دو شاخص، به این سبب است که بین معرف‌های هر یک از دو شاخص، تفاوت‌های جزئی‌ای وجود دارد؛ به‌عنوان مثال، در شاخص «حکومت نماینده»، معرف انتخابی بودن مقامات سطح یک نظام، در نظر گرفته شده

است، ولی در شاخص «انتخابات شفاف» چنین معرفی وجود ندارد؛ بنابراین، این دو شاخص به نوعی مکمل یکدیگر بوده و می‌توانند تصویر بهتر و دقیق‌تری از وضعیت انتخابات در ایران ارائه دهند؛ افزون‌براین، با توجه به اینکه معمولاً مؤسسه‌های جهانی به سوگیری و سیاسی بودن متهم می‌شوند، بررسی وضعیت انتخابات از منظر دو سازمان متفاوت می‌تواند تاحدودی، شدت ادعای موردنظر را تعدیل کند. در ادامه، وضعیت انتخابات در دوره جمهوری اسلامی برپایه دو شاخص موردنظر، بررسی و توصیف شده است.

۱-۵. شاخص «حکومت نماینده»^۱ (مؤسسه بین‌المللی کمک به دموکراسی و انتخابات)^۲ شاخص حکومت نماینده، از چهار شاخص فرعی انتخابات شفاف^۳، حق رأی فراگیر^۴، احزاب سیاسی آزاد^۵، و حکومت انتخابی^۶ تشکیل شده است. هر شاخص، چندین معرف دارد و در مجموع، وضعیت انتخابات را در جوامع می‌سنجد.

نمودار شماره (۱). وضعیت جمهوری اسلامی در شاخص حکومت نماینده و چهار شاخص انتخابات شفاف، حق رأی

فراگیر، احزاب سیاسی آزاد و حکومت انتخابی (مؤسسه بین‌المللی کمک به دموکراسی و انتخابات)^(۸)

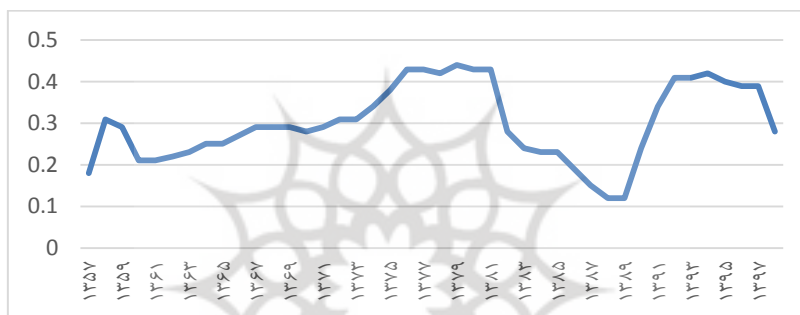
منبع: <https://www.idea.int/gso-d-indices/#/indices/compare-attributes>

1. Representative Government
2. International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA)
3. Clean Elections
4. Inclusive Suffrage
5. Free Political Parties
6. Elected Government

۲-۵. شاخص «انتخابات شفاف» (مؤسسه بین‌المللی تنوع دموکراسی)^(۹)

شاخص موردنظر، یکی از شاخص‌های اصلی دموکراسی «انتخابی» و متشکل از ده معرف ارباب انتخاباتی نامزدها و رأی‌دهندگان توسط دولت، سایر خشونت‌های انتخاباتی (نزاع میان نامزدها)، تقلب در رأی‌گیری/بی‌نظمی در رأی‌گیری، خرید رأی، حق انتخاب کردن و انتخاب شدن، استقلال نهاد برگزارکننده انتخابات، ظرفیت/توانایی نهاد برگزارکننده انتخابات، تحریم انتخابات، میزان حضور احزاب در انتخابات، و میزان دسترسی رقبا به رسانه است که مجموع نمره آن‌ها، نشان‌دهنده کیفیت انتخابات است.

نمودار شماره (۲). وضعیت جمهوری اسلامی در شاخص «انتخابات شفاف» (مؤسسه تنوع دموکراسی)^(۹)

منبع: <https://v-dem.net/dataanalysis/VariableGraph>

به‌منظور تعیین وضعیت جمهوری اسلامی در عرصه انتخابات، نمره‌های دریافتی در طول دوره موردنظر، تجمیع و با تقسیم آن‌ها بر تعداد سال‌ها، معدل به‌دست آمده است. نتایج محاسبات نشان می‌دهد که انتخابات در جمهوری اسلامی در هر دو شاخص، وضعیت نامطلوبی دارد که نشان‌دهنده وجود چالش‌هایی در این عرصه است؛ بنابراین، در بخش بعدی، چالش‌های انتخابات در دوره جمهوری اسلامی بررسی شده است.

جدول شماره (۱). وضعیت نهادمندی کسب قدرت سیاسی در دوره جمهوری اسلامی

ردیف	شاخص	دوره زمانی	مجموع نمرات	نمره میانگین	وضعیت
۱	«حکومت نماینده» (مؤسسه بین‌المللی کمک به دموکراسی و انتخابات)	۴۲ سال (از سال ۱۹۷۹ تا سال ۲۰۲۰)	۱۱۳۳	۰/۲۷	عملکرد پایین
۲	«انتخابات شفاف» (مؤسسه بین‌المللی تنوع دموکراسی)	۴۲ سال (از سال ۱۹۷۹ تا سال ۲۰۲۰)	۱۲۶۲	۰/۳۰	عملکرد پایین

1. The Varieties of Democracy Institute (V-Dem)

۶. توصیف چالش‌های انتخابات در دوره جمهوری اسلامی

چالش‌های انتخابات ایران، به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم، از عوامل گوناگون قانونی، اقتصادی، فرهنگی، و... تأثیر می‌پذیرد. در واقع، گستره چالش‌های انتخابات در هر کشوری، بسیار گسترده است و به قوانین انتخاباتی محدود نمی‌شود، ولی به‌نظر بسیاری از پژوهشگران حوزه انتخابات، قوانین و مقررات، بیش از هر عامل دیگری، تعیین‌کننده کیفیت انتخابات است (هاروپ و میلر^۱، ۱۹۸۷، ۴۱؛ رُز^۲، ۲۰۰۰، ۸۶؛ بنابراین، در ادامه به برخی از مهم‌ترین چالش‌های حقوقی انتخابات که سبب کاهش کیفیت آن شده‌اند، اشاره می‌شود. گفتنی است، برخی از چالش‌ها، تنها ویژه برخی از انتخابات هستند^(۱۰)، ولی به‌طور کلی بر کیفیت وضعیت نظام انتخابات در یک کشور تأثیر می‌گذارند.

۱-۶. قانون انتخابات رهبری

هرچند در قانون اساسی جمهوری اسلامی، شیوه انتخاب و نظارت بر رهبری مشخص شده است، ولی به‌نظر می‌رسد، چالش‌هایی در این زمینه وجود دارد. از جمله این چالش‌ها می‌توان به «نامحدود» و «نامشخص بودن» مدت زمان رهبری، مناقشه درباره نحوه انتخاب یا انتصاب رهبر، و... اشاره کرد (کدیور، ۱۳۸۶).

۲-۶. قانون انتخابات ریاست جمهوری

نیروهای سیاسی بنیان‌گذار قانون اساسی در مجلس خبرگان قانون اساسی در سال ۱۳۵۸، در اصل ۱۱۵ قانون اساسی^(۱۱)، شرط‌هایی را برای نامزدهای ریاست جمهوری تعیین کردند که بعدها، چالش‌های بسیاری را برای انتخابات ایجاد کرد؛ به‌عنوان مثال، شرط «رجل بودن» رئیس جمهور، سبب تبعیض جنسیتی و محرومیت نیمی از جمعیت کشور از حق انتخاب شدن برای این سمت شده است؛ یا با توجه به شرط «اعتقاد به مذهب رسمی کشور»، بخشی از شهروندان ایرانی به‌دلیل باورها و وابستگی‌های مذهبی غیرانتخابی، از حق نامزد شدن برای انتخابات ریاست جمهوری محروم هستند. شرط‌های دیگر نیز به‌گونه‌ای است که قابل‌سنجش و بررسی نیست و زمینه نظارت بر پایه سلیقه شخصی را برای شورای نگهبان فراهم می‌کند؛ به‌عنوان مثال، منظور از «مدیر و مدبر»، و معیار اندازه‌گیری آن چیست؟ میزان امانت و تقوای

1. Harrop and Miller

2. Rose

نامزدها چگونه قابل سنجش است؟ (مرهونی، ۱۳۹۲).

۳-۶. قانون انتخابات مجلس

در قانون انتخابات مجلس، ابهام‌ها و محدودیت‌هایی وجود دارد که سبب ایجاد چالش‌هایی در برابر انتخابات شده است؛ به‌عنوان مثال، می‌توان به مبهم بودن شرایط نامزدها^(۱۲)، عدم استقلال، و دولتی بودن هیئت‌های نظارت بر برگزاری انتخابات مجلس^(۱۳) اشاره کرد (گرجوی ازندریانی، ۱۳۸۸؛ حبیب‌نژاد، ۱۳۹۰؛ طحان نظیف، ۱۳۹۱؛ طحان نظیف و کدخدامرادی، ۱۳۹۸).

۴-۶. قانون انتخابات مجلس خبرگان

به‌موجب ماده (۳) از فصل «دوم» قانون انتخابات مجلس خبرگان، خبرگان منتخب مردم باید «مجتهد» باشند و مرجع تشخیص آن نیز، شورای نگهبان است. با توجه به اینکه اعضای شورای نگهبان، از سوی رهبری منصوب می‌شوند^(۱۴)، به نظر می‌رسد که این سازوکار به‌نوعی سبب تضعیف کارکرد مجلس خبرگان و ایجاد دور باطل می‌شود؛ به این معنا که منصوبان رهبری در شورای نگهبان، مسئول تأیید صلاحیت نامزدهایی هستند که قرار است بر عملکرد رهبری نظارت داشته باشند و این سازوکار ممکن است سبب اعمال صلاح‌دید شخصی و رد صلاحیت برخی نامزدها شود. همچنین، هرچند هیچ شرط جنسیتی‌ای برای نامزدهای مجلس خبرگان قرار داده نشده است، ولی در هر دوره، شورای نگهبان بنا به جایگاه نظارتی خود و با استفاده از اهرم نظارت استصوابی، داوطلبان زن برای حضور در انتخابات مجلس خبرگان را رد صلاحیت می‌کند؛ بنابراین، نیمی از جامعه از حق انتخاب شدن در این انتخابات محروم شده‌اند.

۵-۶. قانون انتخابات شوراهای اسلامی شهر و روستا

هرچند برپایه قانون^(۱۵)، اقلیت‌های دینی از حق انتخاب شدن در این انتخابات برخوردارند، ولی این شرایط، محدود به اقلیت‌های دینی شناخته‌شده در قانون اساسی^(۱۶) است و افراد دیگر از این حق محرومند.

۶-۶. قانون نظارت بر انتخابات

برپایه اصل ۹۹ قانون اساسی، شورای نگهبان عهده‌دار نظارت بر انتخابات است. اما در این

اصل، به کیفیت و چندوچون نظارت^(۱۷)، اشاره‌ای نشده و همین امر، باعث بروز ابهام‌ها و تنش‌هایی شده است؛ از آنجاکه تفسیر قانون اساسی نیز به شورای نگهبان واگذار شده است، اعضای این شورا، نظارت بر انتخابات را افزون بر استطلاعی^(۱۸)، استصوابی^(۱۹) نیز می‌دانند (علینقی، ۱۳۹۳؛ شریف، ۱۳۷۸؛ ارشدی، ۱۳۸۵؛ فتاحی زفرقندی، ۱۳۹۷). افزون‌براین، برخی از معیارها و شرایط مقرر در قوانین انتخابات (که پیشتر اشاره شد)، معیارهای ذهنی هستند، نه عینی، که راه را بر اعمال سلیقه و سلیقه‌ای شدن نظارت استصوابی باز می‌کنند. معیارها و شرایط داوطلب در قوانین یادشده به اندازه‌ای کلی و ذهنی است که حتی اگر نظارت استصوابی هم نبود، احراز این شرایط در داوطلبان را دشوار می‌کرد و سبب نظارت استصوابی می‌شد. همچنین، در مورد رسیدگی به شکایات در انتخابات نیز چالش‌هایی وجود دارد. براساس قانون، رسیدگی به شکایات در انتخابات، در صلاحیت شورای نگهبان است؛ به این معنا که مرجع نظارت بر تعیین صلاحیت نامزدها، همان مرجع رسیدگی به اعتراضات و شکایات‌های انتخاباتی است.

افزون بر موارد یادشده، مؤلفه‌های دیگری نیز وجود دارد که سبب تضعیف انتخابات در جمهوری اسلامی ایران شده است که از جمله آن‌ها می‌توان به عدم استقلال و بی‌طرفی صداوسیما در زمان برگزاری انتخابات (بابایی، ۱۳۹۰)، عدم بی‌طرفی مجری برگزاری انتخابات (داوورپور، ۱۳۹۷؛ عطایی، ۱۳۹۴)، فقدان شفافیت مالی احزاب و تشکل‌ها (اخوان کاظمی، ۱۳۸۸)، شفاف نبودن هزینه‌های تبلیغاتی انتخابات^(۲۰) (احمدوند، ۱۳۸۹؛ احمدوند و صابرمهانی، ۱۳۹۴؛ شم ابای و طجرلو، ۱۳۹۳؛ بزرگمهری، ۱۳۸۶؛ اکبری و دیگران، ۱۴۰۱)، غیرانتخابی بودن برخی مقام‌ها (مانند اعضای مجمع تشخیص مصلحت نظام^(۲۱))، اعضای شورای نگهبان^(۲۲)، رئیس قوه قضائیه^(۲۳)، رئیس سازمان صداوسیما اشاره کرد.

۷. تبیین نظری چالش‌های انتخابات در جمهوری اسلامی

بنیان‌گذاران قوانین، نقش بسزایی در کیفیت و کارآمدی قوانین دارند؛ ولی، آنان در خلأ عمل نمی‌کنند، بلکه از عوامل گوناگونی تأثیر می‌پذیرند. قوانین انتخابات نیز از این قاعده مستثنا نبوده و کیفیت و چالش‌های آن را باید در ماهیت بنیان‌گذاران و بستری که قوانین در آن تأسیس شده‌اند، جست‌وجو کرد. در واقع، ناکارآمدی و چالش‌های قوانین انتخابات، از عواملی همچون منافع و باورهای بنیان‌گذاران قوانین و شکاف‌های سیاسی و فرهنگ جامعه تأثیر

می پذیرد. شاکله اصلی قوانین انتخابات در دوره جمهوری اسلامی، در سال‌های ابتدایی انقلاب و هم‌زمان با تأسیس قانون اساسی پی‌ریزی شده است. بنیان‌گذاران قانون اساسی، همان نیروهای سیاسی پس از پیروزی انقلاب اسلامی بودند که با شدت و ضعف متفاوت، در فرایند تدوین قوانین نقش داشته‌اند. در میان نیروهای سیاسی گوناگون پس از انقلاب، نیروهای سیاسی اسلامی، به‌ویژه طیف فقهتی آن، نقش عمده‌ای در تدوین قوانین داشتند (باباپور، ۱۳۸۷)؛ زیرا، از قدرت (فرهنگی) بیشتری برخوردار بودند و همین امر باعث شد که الگوی پیشنهادی آن‌ها برای ساماندهی کسب قدرت سیاسی، از سوی جامعه پذیرفته شود. هرچند نیروهای دیگر نیز در زمینه قوانین انتخابات، چندان مخالفتی با نیروهای اسلامی نداشتند و اختلاف آن‌ها بیشتر بر سر مسائل اقتصادی و سیاست خارجی بود. ولی، در این میان، از یک‌سو، زنان و اقلیت‌های قومی و مذهبی، قدرت و در نتیجه، نقشی در فرایند تدوین قوانین انتخابات نداشتند^(۲۴) و همین امر سبب محرومیت آنان از حق انتخاب شدن در انتخابات ریاست جمهوری و خبرگان رهبری شد^(۲۵)؛ از سوی دیگر، اکثریت اعضا، از میان روحانیون بودند و به همین دلیل، نحوه ساماندهی کسب قدرت سیاسی، متناسب با منافع و باورهای آنان تنظیم شد؛ به عنوان مثال، تأسیس نهادی با عنوان شورای نگهبان و واگذاری حق نظارت بر انتخابات و تفسیر قانون اساسی به این شورا و واگذاری حق نصب و عزل اعضای شورا به ولایت فقیه، از جمله پیامدهای حضور حداکثری روحانیون در مجلس خبرگان قانون اساسی است (بیگی‌زاده، ۱۳۹۶). در واقع، نیروهای سیاسی مورد نظر، قواعد سیاسی را به گونه‌ای تأسیس کردند که جایگاه آن‌ها در ساختار سیاسی آینده ایران، حفظ و تثبیت شود (حسینی‌زاده، ۱۳۹۵). برتری نیروهای سیاسی اسلامی بر نیروهای سیاسی دیگر، ریشه در نزدیکی فکری آنان با فرهنگ عمومی و سیاسی جامعه و شدت و گستردگی شکاف سیاسی سنت/تجدد دارد. براساس معیار باور به ادغام دین و دولت و تشکیل حکومت بر پایه موازین اسلامی، نیروهای سیاسی در این دوره به دو دسته کلی اسلامی و غیراسلامی قابل تقسیم‌بندی هستند و البته هر یک از دسته‌های مورد نظر، در بردارنده گروه‌های فرعی گوناگونی است که هرچند در برخی مسائل، با یکدیگر اختلاف داشتند، ولی در مجموع، در مورد معیار اصلی (ادغام دین و دولت)، هم‌نظر بودند (جدول شماره ۲).

جدول شماره ۲). مؤسسان قوانین انتخابات و بستر نهادی آن در دوره ج.ا.ا

نیروها	زیرگروهها	نماینده شکاف سیاسی	منافع (سیاسی و اقتصادی) مؤسسان	قدرت نیروها	پایگاه اجتماعی نیروها	باور نیروها (باورهای مرتبط با انتخابات)
نیروهای سیاسی اسلامی	۱) نیروهای سیاسی اسلامی فقاهتی یا مکتبی/خط امام (مانند فدائیان اسلام، حزب جمهوری اسلامی، جمعیت مؤتلفه اسلامی، و...)	سنت/تجدد	تثبیت جایگاه حاملان دین در ساختار سیاسی به منظور حفظ ارزش‌های دینی و مقابله با سکولاریسم، تجدد	دارای قدرت فرهنگی گسترده	بیشتر قشر روحانیت، بازاریان، و به لحاظ طبقاتی: طبقه پایین جامعه، طبقه متوسط سنتی، و روستاییان	تحدید انتخابات در چارچوب شرع؛ واگذاری قدرت سیاسی (فرماندهی نیروهای مسلح) به ولی فقیه؛ واگذاری حق نصب و عزل اعضای (روحانی) شورای نگهبان به ولایت فقیه؛ واگذاری نظارت بر انتخابات به علما (شورای نگهبان)؛
	۲) نیروهای سیاسی اسلامی چپ/سوسیالیست‌ها و مارکسیست‌های اسلامی (مانند سازمان مجاهدین خلق، نهضت خدایرستان سوسیالیست)	کارگر/کارفرما، طبقه پایین/ایلا، مرکز/پیرامون	تثبیت منافع کارگران در ساختار قدرت به منظور جلوگیری از استثمار آن‌ها توسط سرمایه‌داران	دارای قدرت فرهنگی محدود	بیشتر قشر روحانیت، طبقه پایین جامعه، روستاییان، کارگران، دهقانان	تحدید انتخابات در چارچوب شرع؛ واگذاری قدرت سیاسی (فرماندهی نیروهای مسلح) به ولی فقیه؛ واگذاری حق نصب و عزل اعضای (روحانی) شورای نگهبان به ولایت فقیه؛ واگذاری نظارت بر انتخابات به علما (شورای نگهبان)؛ تأکید بر اداره شورایی اسلامی
	۳) نیروهای سیاسی اسلامی لیبرال (مانند نهضت آزادی و حزب جمهوری خواه خلق مسلمان)	استبداد/دموکراسی	تثبیت منافع مردم در ساختار سیاسی در قالب انتخابات آزاد، به منظور جلوگیری از تضییع حقوق مردم توسط خودکامی	دارای قدرت فرهنگی محدود	بیشتر طبقه متوسط جدید، دانشجویان	واگذاری قدرت سیاسی (فرماندهی نیروهای مسلح) به رئیس قوه مجریه؛ محدودیت اختیارات برای شورای نگهبان؛ فقط واگذاری حق نظارت بر قوانین به منظور تطابق با موازین اسلامی به شورای نگهبان؛ انتخاب اعضای شورای نگهبان توسط مراجع تقلید یا مجلس شورای اسلامی؛
نیروهای سیاسی غیراسلامی	۱) نیروهای سیاسی ملی‌گرای/سکولار (مانند جبهه ملی، حزب ایران، حزب مردم ایران، و...)	استبداد/دموکراسی	تثبیت منافع مردم در ساختار سیاسی در قالب انتخابات آزاد، به منظور جلوگیری از تضییع حقوق مردم توسط خودکامی	دارای قدرت فرهنگی محدود	بیشتر طبقه متوسط جدید، دانشجویان	برگزاری انتخابات آزاد و منصفانه، واگذاری قدرت سیاسی (فرماندهی نیروهای مسلح) به رئیس قوه مجریه؛ مخالفت با تأسیس نهاد شورای نگهبان و نهاد ولایت فقیه در قالب ساختار سیاسی
	۲) نیروهای سیاسی چپ/مارکسیستی (مانند حزب توده، سازمان چریک‌های فدایی خلق، سازمان پیکار و حزب دموکرات کردستان)	کارگر/کارفرما، طبقه پایین/ایلا، مرکز/پیرامون	تثبیت منافع کارگران در ساختار قدرت به منظور جلوگیری از استثمار آن‌ها توسط سرمایه‌داران	دارای قدرت فرهنگی محدود	بیشتر دانشجویان، قشر کارگران	اداره شورایی، تأکید بر نقش و جایگاه رهبری در زمامداری؛ واگذاری قدرت سیاسی به رهبر سیاسی؛ مخالفت با شورای نگهبان و ولایت فقیه

منبع: یافته‌های پژوهش

پژوهش‌های انجام‌شده درباره فرهنگ سیاسی ایرانیان در دوره پهلوی (اول و دوم)، نشان می‌دهد که فرهنگ سیاسی ایران در دوره موردنظر، بیشتر از نوع فرهنگ سیاسی «تبعی» بوده است (دلاور، ۱۳۸۷؛ بشیریه، ۱۳۷۵؛ ملکان، ۱۳۷۶؛ میری، ۱۳۷۴؛ اسماعیلی، ۱۳۸۸؛ ازغندی و دلاور، ۱۳۸۹؛ سروانی، ۱۳۸۳؛ سریع‌القلم، ۱۳۸۶). به نظر می‌رسد در میان نیروهای سیاسی گوناگون، فرهنگ سیاسی سرامدان (نخبگان) نیروهای سیاسی اسلامی با فرهنگ سیاسی غالب جمعیت، نزدیکی بیشتری داشته است (نیکزاد، ۱۳۹۲). نتایج بسیاری از پژوهش‌ها نیز نشان می‌دهد که فرهنگ سیاسی بیشتر مردم در دوره پهلوی دوم، با باورهای اسلامی، همسویی بسیار زیادی داشته است؛ به گونه‌ای که می‌توان از آن با عنوان «فرهنگ اسلامی» نام برد (فارسون و مشایخی، ۱۳۷۹). افزون‌براین، رویکرد پرشتاب مدرنیزاسیون دولت پهلوی و بافت سنتی جامعه، سرانجام، سبب رویارویی خصمانه سنت با تجدد و حمایت بیشتر افراد جامعه از نیروهای سیاسی حامی سنت شد. البته نظام پهلوی نیز مانند جمهوری اسلامی، نظامی سنتی به‌شمار می‌آمد؛ زیرا، مبانی مشروعیت هر دو، ریشه در سنت دارد، ولی مشروعیت پهلوی، ریشه در سنت غیردینی (نظم پادشاهی) ایران، و مشروعیت جمهوری اسلامی، ریشه در سنت دینی دارد؛ ولی دینی نبودن مشروعیت پهلوی، سبب همسویی و حمایت پهلوی از برخی وجوه مدرنیزاسیون شد و اقدامات نوسازانه دولت نیز ایجاد شکاف سیاسی میان سنت و تجدد را در پی داشت و از درون شکاف موردنظر، نیروهای سیاسی حامی سنت شکل گرفتند و سرانجام، شدت و گسترده‌گی شکاف سنت و تجدد، موجب قدرتمندی نیروهای سیاسی اسلامی و برتری آن‌ها در تدوین قانون اساسی جدید شد؛ بنابراین، برپایه روش ردیابی فرایند، چالش‌های انتخابات در دوره جمهوری اسلامی به شکل زیر قابل تبیین است:

۱. آشنایی ایرانیان با غرب از اواخر دوره قاجار به این سو و ورود اندیشه‌های تجدد به

ایران؛

۲. حمایت دولت پهلوی اول و دوم از برخی وجوه مدرنیزاسیون و درپیش گرفتن اقداماتی

در راستای نوسازی ایران؛

۳. تشدید رویارویی سنت و تجدد در پی اقدامات دولت پهلوی؛

۴. شکل‌گیری نیروهای سیاسی اسلامی از درون شکاف سیاسی سنت/تجدد؛

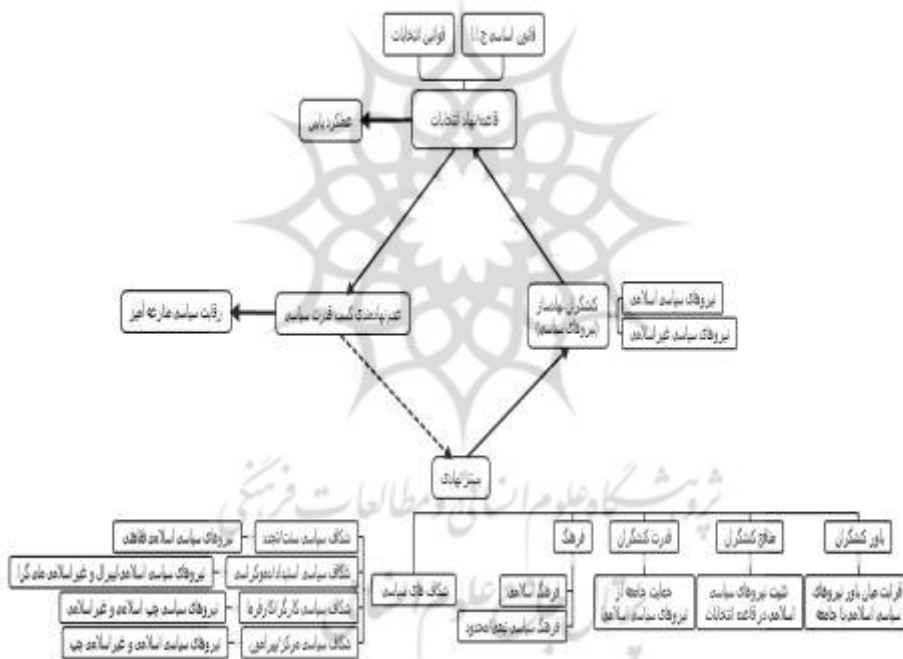
۵. وقوع انقلاب اسلامی و کشمکش میان نیروهای سیاسی گوناگون بر سر نحوه

ساماندهی کسب قدرت سیاسی؛

۶. همسویی فکری نیروهای سیاسی اسلامی با جامعه؛

۷. برخورداری نیروهای سیاسی اسلامی از قدرت (پایگاه) اجتماعی گسترده؛
۸. برتری نیروهای سیاسی اسلامی در فرایند تأسیس قوانین انتخابات؛
۹. تثبیت منافع سیاسی نیروهای سیاسی اسلامی در ساختار سیاسی نوین؛
۱۰. پذیرش قوانین انتخابات از سوی جامعه در قالب شرکت بیشینه در انتخابات (همه‌پرسی) قانون اساسی در آذر ۱۳۵۸؛
۱۱. تشدید و تعمیق چالش‌های انتخابات در پی فزونی نسبی منافع حاصل از قواعد انتخاباتی و مخالفت نیروهای سیاسی حامی آن با اجرای درست قواعد انتخاباتی و اصلاح آن^(۲۶)؛

شکل شماره (۳). تبیین نظری وضعیت نهادمندی کسب قدرت سیاسی در دوره جمهوری اسلامی

منبع: یافته‌های پژوهش

نتیجه‌گیری

قدرت سیاسی، نقش بسزایی در توزیع ارزش‌ها دارد و به‌همین دلیل، افراد و گروه‌های مختلف، رغبت بسیار زیادی به کسب آن دارند؛ در نتیجه، ساماندهی امر سیاسی در مورد کسب قدرت

سیاسی، لازم و ضروری است؛ زیرا، در غیر این صورت، خشونت و ستیز سیاسی رخ خواهد داد. تأسیس قاعده وراثت در عصر پیشامدرن و قاعده انتخابات در عصر مدرن، ریشه در همین ضرورت دارد. در هر دوره‌ای، بنیان‌گذاران قواعد، از عوامل گوناگونی تأثیر می‌پذیرند و کیفیت و کارآمدی قواعد به عوامل مورد نظر بستگی دارد. قانون انتخابات در ایران نیز از این قاعده مستثنا نیست. پس از انقلاب اسلامی، نیروهای سیاسی مختلف در فرایند تأسیس قوانین انتخابات نقش داشتند، ولی نیروهای سیاسی اسلامی، به دلیل قدرت (فرهنگی) گسترده خود، از نقش بیشتری در این فرایند برخوردار بودند. نیروهای سیاسی مورد نظر نیز قانون انتخابات را متناسب با باور و منافع خود تنظیم کردند تا جایگاهشان در ساختار قدرت، تثبیت شود. همین امر، به مرور سبب تبعیض و تضعیف انتخابات شده است. در واقع، تضاد میان منافع و باور بنیان‌گذاران قوانین انتخابات با انتخابات آزاد و منصفانه، سبب شکل‌گیری چالش‌های انتخابات در دوره جمهوری اسلامی شده است. افزون‌بر این، فراوانی نسبی منافع حاصل از قوانین انتخاباتی حاکم نیز سبب تضعیف بیش از پیش انتخابات شده و همچنین، هزینه اصلاح و بازنگری قوانین انتخابات را تشدید و با مشکلات جدی و مقاومت حامیان روبه‌رو کرده است. سرانجام می‌توان گفت، کاهش تنش و خشونت سیاسی در فرایند کسب قدرت سیاسی، مستلزم تنظیم رقابت سیاسی از طریق تأسیس قواعد کارآمد و مورد قبول جامعه است؛ در صورتی که قواعد از دو ویژگی یادشده برخوردار باشند، به الگوی رفتاری افراد تبدیل خواهند شد و در غیر این صورت، انتخابات، کارکرد اصلی خود را از دست خواهد داد و به امری صوری تبدیل می‌شود. اصلاح چالش‌های انتخابات و تأسیس قواعد انتخاباتی کارآمد و مورد پذیرش جامعه، نیازمند افزایش قدرت نیروهای سیاسی مخالف قواعد حاکم است تا بتوانند حامیان وضعیت حاکم را وادار به پذیرش اصلاح قواعد انتخابات کنند. افزایش قدرت نیروهای سیاسی تحول‌خواه نیز نیازمند رشد اقتصادی و به تبع آن، رشد طبقه متوسط مستقل جدید و افزایش آگاهی و رسانه و در نتیجه، تغییر و توسعه فرهنگ سیاسی جامعه و گذار از فرهنگ سیاسی تبعی-محدود به فرهنگ سیاسی مدنی است؛ زیرا، همه معیارهای انتخابات آزاد و منصفانه، نتیجه منافع و مطالبه‌گری طبقه متوسط جدید و فرهنگ سیاسی مدنی است.*

یادداشت‌ها

۱. به نظر محمد بهشتی، فرهنگ، نظام دانایی جامعه ست که محصول تعامل جامعه با محیط، به قصد حفظ بقا در مواقع بحرانی و سعادتمندی در مواقع عادی است... فرهنگ، صاحب‌خانه وجود افراد است (بهشتی، بی تا). البته، در گذشته، فقط اقلیم، عامل مهم و تعیین‌کننده در شکل‌گیری فرهنگ جوامع بوده است، ولی امروزه، اقتصاد (سرمايه‌داری یا اقتصاد رانتی و دولتی) و سیاست (نهاد دولت) و رسانه (اینترنت)، در شکل‌گیری و تغییر و تحول فرهنگ جوامع، مؤثر و تعیین‌کننده است. مفاهیمی همچون هژمونی فرهنگی (سرمايه‌داری)، مهندسی فرهنگی (دولت)، جهانی‌شدن فرهنگ (رسانه)، به نقش و جایگاه سه عامل نام‌برده در فرهنگ اشاره دارد. در مجموع، فرهنگ و فرهنگ سیاسی، مانند پلی است میان ساخت اجتماعی و ساخت سیاسی و نیروهای سیاسی مانند تسمه‌نقاله، باورهای سیاسی افراد را به ساخت سیاسی منتقل می‌کنند. از عامل فرهنگ و نقش آن در تأسیس نهادها می‌توان نتیجه گرفت که برای تغییر یا تأسیس نهادهای کارآمدتر، تغییر و توسعه فرهنگی لازم و ضروری است.

۲. گفتنی است، نهاد با سازمان متفاوت است. سازمان‌ها، ارگان‌های اجرایی نهادها هستند (حسینی‌زاده، ۱۳۹۱).

۳. دارون عجم اوغلو و جیمز رایبسون (۱۳۹۰، ۲۷۴-۲۶۷)، ضمن معرفی «بادوام بودن» و «ظرفیت تأثیرگذاری بر اقدامات» به‌عنوان مهم‌ترین ویژگی‌های نهادها، ویژگی‌های نهادهای سیاسی را «توانایی آن‌ها در تأثیرگذاری بر تخصیص قدرت سیاسی در آینده» معرفی کرده‌اند؛ شاخص مهمی که براساس آن می‌توانیم سطحی از تعیین را برای مرزهای مطالعه نهادی در حوزه سیاست مشخص کنیم.

۴. شکاف‌های سیاسی، بیانگر آن بخش از تمایزات و تعارضات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، و... است که به عرصه سیاست کشیده شده و به خطوط درگیری میان نیروهای رقیب در صحنه سیاسی تبدیل شده‌اند. به بیان روشن‌تر، این شکاف‌ها از عرصه‌های گوناگونی سر برمی‌کشند، اما همین که متوجه ساختار قدرت سیاسی، گروه‌های حاکم، یا سیاست‌های جاری می‌شوند، ماهیتی سیاسی پیدا می‌کنند و به خطوط کشمکش سیاسی تبدیل می‌شوند (دلوری، ۱۳۷۸، ۱۷)؛ مانند شکاف فرهنگی سنت و تجدد، شکاف اقتصادی کارگر/کارفرما، شکاف اجتماعی شهر/روستا یا مرکز/پیرامون؛ حول شکاف‌های سیاسی، نیروهای سیاسی گوناگونی شکل می‌گیرد و نیروها، سخنگو و نماینده شکاف‌ها هستند و مطالبات آن‌ها را پیگیری می‌کنند.

۵. باور کنشگران نهادساز از نهادها، به‌ویژه نهادهای غیررسمی، از جمله نهاد فرهنگ (دین، سنت) تأثیر می‌پذیرد و باورها بر انتخاب‌ها، رفتار، و ترجیحات افراد مؤثر است. در واقع، به این ترتیب، رابطه دوسویه تأثیر و تأثر بین ساختار و کارگزار شکل می‌گیرد.

۶. قدرت، به معنای «توانایی تحمیل اراده بر دیگران، حتی برخلاف میل آن‌ها» است؛ بنابراین، قدرت، دربرگیرنده عنصر رابطه و نشانگر نسبت میان اطراف (طرفین موردنظر) است که به «توانایی کنش» یا «حق کنش» تعبیر می‌شود. به همین دلیل، قدرت را پدیده‌ای «اجتماعی»

می‌دانند. توانایی تحمیل، از طریق دسترسی یا تملک منابع و امکانات مختلفی همچون منابع اقتصادی، ایدئولوژیک-فرهنگی و سیاسی، امکان‌پذیر می‌شود؛ بنابراین، براساس نوع ابزاری که در فرایند تحمیل اراده به کار می‌رود، قدرت اجتماعی را می‌توان به سه نوع قدرت سیاسی (نیروی نظامی)، قدرت اقتصادی (نیروی اقتصادی)، و قدرت فرهنگی-ایدئولوژیک (نیروی فکری) تقسیم کرد (Poggi, 1990, 3).

۷. افزون‌بر دو شاخص موردنظر، می‌توان به شاخص‌های دیگری همچون شاخص «انتخابات آزاد و منصفانه» از مؤسسه برتلسمان (از سال ۲۰۰۵ تا ۲۰۲۰)، شاخص «فرایند انتخابات و کثرت‌گرایی» و «مشارکت سیاسی» از مؤسسه واحد اطلاعات اکونومیست (از سال ۲۰۰۶ تا ۲۰۲۰)، شاخص «حقوق سیاسی» از خانه آزادی (از سال ۲۰۰۶ تا ۲۰۲۰)، شاخص «پاسخ‌گویی و حق اظهارنظر» از بانک جهانی (شاخص حکمرانی خوب) (از سال ۱۹۹۶ تا ۲۰۲۰) اشاره کرد.

۸. رتبه‌بندی: ۱) امتیاز صفر تا ۳۹: عملکرد پایین؛ ۲) امتیاز ۴۰ تا ۷۰: عملکرد متوسط؛ ۳) امتیاز ۷۱ تا ۱: عملکرد بالا.

۹. رتبه‌بندی: ۱) امتیاز صفر تا ۳۹: عملکرد پایین؛ ۲) امتیاز ۴۰ تا ۷۰: عملکرد متوسط؛ ۳) امتیاز ۷۱ تا ۱: عملکرد بالا.

۱۰. به‌عنوان مثال، محرومیت زنان از حق انتخاب شدن، تنها ویژه انتخابات ریاست‌جمهوری و خیرگان است و شامل انتخابات مجلس و شورای شهر نمی‌شود.

۱۱. اصل ۱۱۵ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: «رئیس‌جمهور باید از میان رجال مذهبی و سیاسی که واجد شرایط زیر باشند، انتخاب شود:

ایرانی‌الاصل، تابع ایران، مدیر و مدبر، دارای حسن سابقه و امانت و تقوا، مؤمن و معتقد به مبانی جمهوری اسلامی ایران و مذهب رسمی کشور.

۱۲. قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی، فصل سوم، ماده ۲۸: انتخاب‌شوندگان هنگام ثبت‌نام باید دارای شرایط زیر باشند: اعتقاد و التزام عملی به اسلام، التزام عملی به نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران، ابراز وفاداری به قانون اساسی، و اصل مترقی و ولایت مطلقه فقیه.

۱۳. مواد ۳۱ و ۳۲ قانون انتخابات مجلس در راستای اصل حضور معتمدین در هیئت‌های اجرایی است؛ اما ایرادی که به این مواد وارد است، این است که اولاً، افراد معتمد باید توسط فرمانداران برگزیده شوند و به تأیید شورای نگهبان برسند که این امر دقیقاً برخلاف اصل مردمی بودن انتخابات است؛ زیرا، با توجه به صراحت مواد یادشده، هیچ قیدوشرطی برای فرماندار در معرفی معتمدان به‌منظور تشکیل هیئت نظارت وجود ندارد و می‌تواند با توجه به معیارهای موردنظر خود، افراد را تعیین کند.

۱۴. اعضای شورای نگهبان شامل ۱۲ نفر هستند که شش نفر روحانی توسط رهبری منصوب می‌شود و شش نفر حقوق‌دان، توسط رئیس‌قوه قضائیه که منصوب رهبری است به مجلس معرفی و با رأی مجلس، نصب می‌شوند.

۱۵. قانون تشکیلات، وظایف و انتخاب شوراهای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران، ماده ۲۶: انتخاب‌شوندگان هنگام ثبت‌نام باید دارای شرایط زیر باشند: اعتقاد و التزام عملی به اسلام و ولایت مطلقه فقیه، ابراز وفاداری به قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. تبصره ۱- اقلیت‌های دینی شناخته‌شده در قانون اساسی، به‌جای اسلام باید به اصول دین خود اعتقاد و التزام عملی

داشته باشند.

۱۶. بر پایه اصل ۱۳ قانون اساسی، اقلیت‌های دینی به رسمیت شناخته شده عبارتند از: ایرانیان زرتشتی، کلیمی و مسیحی.

۱۷. به طور کلی، واژه «نظارت» ۱۲ بار و در ۱۰ اصل قانون اساسی به کار گرفته شده است. با بررسی قانون اساسی این نتیجه به دست می‌آید که قانون‌گذار قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مفهوم واحد و یکسانی برای نظارت اراده نکرده است (سلیمانی، ۱۳۹۱) و همین امر، سبب ابهام در حوزه نظارت و سلیقه‌ای شدن آن شده است.

۱۸. نظارتی است که در آن وظیفه ناظر، تنها کسب اطلاع و گزارش آن به مقام یا مقامات ذی صلاح است؛ بنابراین، در نظارت اطلاعاتی، ناظر حق صدور حکم و دستوری را ندارد؛ مانند سازمان بازرسی کل کشور یا هیئت نظارت بر اجرای قانون اساسی؛ به عنوان مثال، بازرسان وزارت آموزش و پرورش، وظیفه تحقیق و تفحص در امور مدارس را به عهده دارند. آنان پس از اعمال نظارت خویش، گزارشی تهیه و به مقامات مربوطه منعکس می‌کنند؛ ولی چه در زمان بازرسی و چه در گزارش، حق صادر کردن هیچ‌گونه دستور و اعمال نظری را ندارند و به فرض اگر هم دستوری صادر کنند، مطاع و لازم‌الاجرا نیست.

۱۹. استصواب در لغت به معنای صوابدید است و مقصود از نظارت استصوابی، این است که ناظر افزون بر کسب اطلاع، صوابدید هم می‌کند؛ به این معنا که می‌تواند حکم یا دستوری هم صادر کند و حکم او نیز مطاع و نافذ است. یکی از موارد صریح نظارت استصوابی در قانون اساسی جمهوری اسلامی، اصل ۱۱ است که به نظارت قوه قضائیه بر حسن اجرای قوانین مربوط می‌شود.

۲۰. بر پایه قوانین فعلی، نامزدهای انتخابات مجلس، ریاست جمهوری، و شورای شهر، الزامی برای اعلام هزینه‌های انتخاباتی ندارند. اما بر پایه قانون بیشتر کشورهای دموکراتیک، هزینه‌های انتخاباتی داوطلبان باید شفاف باشد.

۲۱. بر پایه اصل ۱۱۲ قانون اساسی، اعضای ثابت و متغیر این مجمع را مقام رهبری تعیین می‌کند. طبق این اصل، رئیس مجمع تشخیص مصلحت نظام نیز باید توسط رهبری انتخاب شود. همچنین، در تمام دوره‌های هفت‌گانه آن، هیچ زنی در این مجمع حضور نداشته است.

۲۲. توسط رهبری منصوب و عزل می‌شوند.

۲۳. اصل ۱۵۷ قانون اساسی: «به منظور انجام مسئولیت‌های قوه قضائیه در کلیه امور قضایی و اداری و اجرایی، مقام رهبری یک نفر مجتهد عادل و آگاه به امور قضایی و مدیر و مدبر را برای مدت پنج سال به عنوان رئیس قوه قضائیه تعیین می‌نماید که عالی‌ترین مقام قوه قضائیه است.

۲۴. در میان اعضای مجلس خبرگان قانون اساسی که در آن، متن نهایی قانون اساسی، تدوین و سپس، به همه پرسی گذاشته شد، تنها یک نفر زن حضور داشته است؛ و بیش از هشتاد درصد اعضا، از نامزدهای حزب جمهوری اسلامی و وابسته به طیف نیروهای سیاسی اسلامی فقاهتی بودند (قلفی، ۱۳۸۴).

۲۵. مانند محرومیت زنان و غیرشیعیان و غیرمسلمانان از حق انتخاب شدن در انتخابات ریاست جمهوری و خبرگان رهبری.

۲۶. به عنوان مثال، می‌توان به نظارت استصوابی اشاره کرد. تفسیر نظارت به نظارت استصوابی توسط

شورای نگهبان، و استفاده از آن در انتخابات، از اواخر دهه ۱۳۶۰ به این سو رخ داد و تداوم یافت. این اقدام، در پی فزونی نسبی منافع حاصل از حضور در ساختار قدرت سیاسی و به منظور جلوگیری از حضور نیروهای سیاسی دیگر در ساختار قدرت سیاسی بود و به موازات آن، میزان آزاد و منصفانه بودن انتخابات کاهش یافت.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- احمدوند، شجاع (۱۳۸۹). تبلیغات در قانون انتخابات مجلس. فصلنامه پژوهش حقوق و سیاست، ۱۲(۳۰)، ۱-۲۰.
- احمدوند، شجاع؛ صابرماهانی، فردوس (۱۳۹۴). درآمدی مقایسه‌ای بر منابع مالی تبلیغات انتخاباتی: مطالعه نظام‌های انتخاباتی ایران، فرانسه، روسیه و امریکا. فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، ۱۷(۴۹)، ۹-۳۵.
- احمدی، علی (۱۳۸۹). انتخابات در ایران (بررسی حقوقی و قانونی). تهران: نشر میزان.
- اخوان کاظمی، بهرام (۱۳۸۸). علل ناکارآمدی احزاب سیاسی در ایران. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- ارشدی، علی‌یار (۱۳۸۵). نظارت شورای نگهبان بر انتخابات، استصوابی یا استطلاعی. مجله حقوق اساسی، شماره ۶ و ۷، ۴۳-۲۷.
- ازغندی، علیرضا؛ دلاور، ابودر (۱۳۸۹). نقش فرهنگ سیاسی نخبگان حاکم در سقوط محمدرضا شاه: بررسی موردی نخست‌وزیری امیرعباس هویدا از بهمن ۱۳۴۳ تا مرداد ۱۳۵۶. رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، شماره ۲۳، ۵۱-۷۶.
- اسماعیلی، حمیدرضا (۱۳۸۸). فرهنگ سیاسی هیئت حاکم در دوره پهلوی. نشریه مطالعات تاریخی، ۶(۲۶)، ۶۵-۲۶.
- اسماعیلی، علیرضا و دیگران (۱۳۷۸). اسنادی از انتخابات مجلس شورای ملی در دوره پهلوی اول. اداره کل آرشيو، اسناد و موزه دفتر رئیس‌جمهور. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. سازمان چاپ و انتشارات.
- اطاعت، جواد (۱۳۸۳). انتخابات و نظارت شورای نگهبان. نشریه حقوق اساسی، شماره ۲، ۴۸-۲۷.
- اکبری، محمدتقی و دیگران (۱۴۰۱). آسیب‌شناسی نظام مالی انتخابات جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه دانش حقوق عمومی، ۱۱(۳۵)، ۹۳-۱۱۸.
- باباپور، محمدمهدی (۱۳۸۷). گفتمان‌های فقهی-سیاسی و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. رساله دکتری، دانشگاه تهران: دانشکده حقوق و علوم سیاسی.
- بابایی، محمد (۱۳۹۰). بررسی سیاست‌های خبری صداوسیما در انتخابات ریاست‌جمهوری دهم. رساله دکتری، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران.
- بزرگمهری، مجید؛ رسولی، نوید (۱۴۰۱). ارزیابی استقلال مرجع اصلی نظارت بر انتخابات در جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه سیاست، ۱(۵۲)، ۵۳-۲۷.
- بزرگمهری، مجید (۱۳۸۶). بررسی تطبیقی تبلیغات در نظام انتخاباتی ریاست‌جمهوری. فصلنامه مدرس علوم انسانی، ۱۱(۴)، ۱-۲۴.
- بشیریه، حسین (۱۳۷۵). ایدئولوژی و فرهنگ سیاسی گروه‌های حاکم در دوره پهلوی. مجله نقد و نظر، شماره ۳ و ۴، ۸۵-۷۴.
- بهشتی، سیدمحمد (بی‌تا). تأملات ایرانی: جستارهایی در منظر فرهنگی ایران. جلد اول، در دست نشر.

بیگی زاده، مرضیه (۱۳۹۶). تحول جایگاه نظارتی فقها بر مجلس از مشروطه تا تأسیس شورای نگهبان. رساله دکتری، پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی.

پیرسون، پل (۱۳۹۳). سیاست در بستر زمان. ترجمه محمد فاضلی. تهران: نشر نی.

پیترز، گای (۱۳۸۶). نظریه نهادگرایی در علم سیاست. ترجمه فرشاد مؤمنی و فریبا مؤمنی. تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و فرهنگ و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی.

تاج‌زاده، سیدمصطفی (۱۳۸۲). در دفاع از انتخابات آزاد و عادلانه. تهران: فرهنگ و اندیشه.

جعفری، محمدحسین؛ بیدکی، سیدمحمدرضا؛ کمالیان، علی محمد (۱۳۹۷). اصل برابری در قوانین انتخاباتی جمهوری اسلامی ایران در مقایسه با معیارهای انتخابات آزاد و منصفانه. تهران: نیکوروش.

حبیب‌زاد، سیداحمد (۱۳۹۰). شرایط انتخاب‌شوندگی در انتخابات مجلس شورای اسلامی در نظام حقوق اساسی ایران با نگاهی تطبیقی. فصلنامه علوم سیاسی، ۴(۵۵)، ۹۹-۱۳۰.

حسینی زاده، سیدمحمدعلی (۱۳۹۱). از نهادگرایی تا گفتمان درآمدی بر کاربرد نظریه‌های نهادگرایی در علوم سیاسی. نشریه علوم سیاسی، دانشگاه باقرالعلوم قم، ۱۵(۶۰)، ۸۳-۱۰۹.

حسینی زاده، سیدمحمدعلی (۱۳۹۵). اسلام سیاسی در ایران. قم: دانشگاه مفید.

خاتمی، محمد (۱۳۸۲). بررسی تحلیلی ایرادات شورای نگهبان به لایحه اصلاح قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی. نشریه حقوق اساسی، ۱۰(۱)، ۳۷۷-۳۲۷.

خسروی، حسن (۱۳۸۷). حقوق انتخابات دموکراتیک. تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد.

خلیلی، عبدالرضا (۱۳۹۵). انتخابات، تعادل و ثبات سیاسی. تهران: پلیکان.

داورپور، عزیزاله (۱۳۹۷). وظایف و اختیارات وزارت کشور در انتخابات. تهران: انتشارات برتراندیشان

درستی، هاجر (۱۳۹۳). آسیب‌شناسی تبلیغات انتخاباتی مجلس شورای اسلامی در پرتو اصول حقوقی حاکم بر تبلیغات. فصلنامه مجلس و راهبرد، ۲۱(۸۰)، ۹۰-۱۰۵.

دلاور، ابوزر (۱۳۸۷). فرهنگ سیاسی نخبگان حاکم در دوره پهلوی دوم. فصلنامه گفتگو، شماره ۵۲.

دلآوری، ابوالفضل (۱۳۷۸). بررسی ریشه‌های خشونت سیاسی و بی‌ثباتی سیاسی در ایران. رساله دکتری، دانشگاه تهران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی.

سروانی، علی اکبر (۱۳۸۳). بررسی مقایسه‌ای فرهنگ سیاسی نخبگان مذهبی در قبال نظام سلطنتی ایران سال‌های ۱۳۳۲ تا ۱۳۵۷. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.

سریع‌القلم، محمود (۱۳۸۶). فرهنگ سیاسی ایران. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

سلیمانی، سجاد (۱۳۹۱). بررسی مفهوم نظارت در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه مازندران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی.

شریف، محمد (۱۳۷۸). نگرش حقوقی به مقوله نظارت استصوابی. مجموعه مقالات نظارت استصوابی، ج ۱، تهران: نشر افکار.

شم‌آبادی، ابوالقاسم؛ طجریلو، رضا؛ پهلوانلو، افسانه (۱۳۹۳). نظارت مالی بر انتخابات در حقوق موضوعه ایران. تهران: آراه.

صورت مشروح مذاکرات مجلس بررسی نهایی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۶۴). دوره سه جلدی. تهران: روابط عمومی مجلس شورای اسلامی.

طالبان، محمدرضا (۱۳۸۷). تأملی بر تکنیک ردیابی فرایند در مطالعات انقلاب اسلامی ایران.

- فصلنامه علمی-پژوهشی متین، شماره ۴۰، ۹۱-۱۱۶.
- طحان نظیف، هادی (۱۳۹۱). نگاهی گذرا بر آسیب‌شناسی قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی. فصلنامه ناظر امین، شماره ۴۴.
- طحان نظیف، هادی؛ کدخدامرادی، کمال (۱۳۹۸). آسیب‌شناسی نظام حقوقی حاکم بر فرایندهای نظارت بر انتخابات مجلس شورای اسلامی در پرتو سیاست‌های کلی انتخابات. فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، ۴۹(۴)، ۱۱۲-۱۴۸.
- عجم‌اوغلو، دارون؛ رابینسون، جیمز (۱۳۹۰). کتاب چرا ملت‌ها شکست می‌خورند. ترجمه محسن میردامادی و محمدحسین نعیمی‌پور. تهران: نشر روزنه.
- عطایی، سیدجواد (۱۳۹۴). نقش وزارت کشور در انتخابات در جمهوری اسلامی ایران. تهران: طرح نو.
- علینقی، امیرحسین (۱۳۹۳). نظارت استصوابی. تهران: نشر نی.
- علینقی، امیرحسین (۱۳۷۸). نظارت بر انتخابات و تشخیص صلاحیت داوطلبان. تهران: نشر نی.
- فارسون، سمیح؛ مشایخی، مهرداد (۱۳۷۹). فرهنگ سیاسی در جمهوری اسلامی ایران. ترجمه معصومه خالقی، تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران.
- فتاحی زفرقندی، علی (۱۳۹۷). شورای نگهبان؛ نظارت بر انتخابات، تبیین و تحلیل صلاحیت شورای نگهبان در نظارت بر انتخابات و بررسی شبهات پیرامون آن. تهران: انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان.
- قلفی، محمدوحید (۱۳۸۴). مجلس خبرگان و حکومت دینی در ایران. تهران: انتشارات مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- قلی‌پور، آرزین (۱۳۸۶). نهادها و ساختارها (اکولوژی نهادی سازمان‌ها). تهران: سمت.
- کدیور، محسن (۱۳۷۶). نظریه‌های دولت در فقه شیعه. چاپ چهارم. تهران: نشر نی.
- الکلیت، یورگن (۱۳۸۸). انتخابات آزاد و منصفانه. ترجمه احمد مرکز مالگیری. مجله مجلس پژوهش، ۱۱(۴۶).
- گرچی ازندریانی، علی‌اکبر (۱۳۸۸). قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی در بوته نقد. فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۴۰(۴)، ۳۵۲-۳۳۳.
- گل‌محمدی، احمد (۱۳۹۵). تاریخ سیاسی. تهران: پژوهشکده تاریخ اسلام.
- گلشنی، علیرضا و دیگران (۱۳۹۷). آسیب‌شناسی انتخابات ریاست جمهوری اسلامی ایران و راهکارهای اصلاح آسیب‌های آن. مجله رهیافت انقلاب اسلامی، شماره ۴۵، ۱۳۶-۱۰۷.
- گیل، گای گودوین (۱۳۸۶). انتخابات آزاد و منصفانه در حقوق و رویه بین‌المللی. ترجمه قاسم زمانی و جمال سیفی. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.
- مروهنی، محسن (۱۳۹۲). ارزیابی قانون انتخابات ریاست جمهوری مصوب ۱۳۹۱. شیراز: دانشگاه شیراز.
- مشفق، محمدعلی (۱۳۹۶). کندوکاوی آسیب‌شناسانه بر نظام انتخابات. تهران: کویر.
- ملکان، معجد (۱۳۷۶). فرهنگ سیاسی نخبگان حاکم و کثرت‌گرایی سیاسی در ایران طی سال‌های ۱۳۳۲ تا ۱۳۵۷. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه امام صادق (ع).
- میری، محمد (۱۳۷۴). تأثیر ساختار نظام سیاسی بر فرهنگ سیاسی مردم ایران با تأکید بر ۱۳۳۲ تا

۱۳۶۷. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
نورث. داگلاس (۱۳۷۷). نهادها، تغییرات نهادی و عملکرد اقتصادی. ترجمه محمدرضا معینی. تهران: انتشارات سازمان برنامه و بودجه.
نورث. داگلاس و همکاران (۱۳۹۵). خشونت و نظم‌های اجتماعی. ترجمه جعفر خیرخواهان و رضا مجیدزاده. تهران: انتشارات روزنه.
نیکزاد، ایمان (۱۳۹۲). مطالعه فرهنگ سیاسی روحانیون مخالف رژیم پهلوی دوم (امام خمینی (ره)، آیت‌الله طالقانی، آیت‌الله منتظری). پایان‌نامه کارشناسی ارشد، پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی.
هاجسون، جفری (۱۳۸۹). رویکرد اقتصاد نهادی و ماهیت نهادها. ترجمه محمود متوسلی، مصطفی سمیعی نسب، محمود مهدی احمد و علی نیکونستی. گردآوری و ترجمه در: اقتصاد نهادی: پیشگامان نهادگرایی که علم اقتصاد را متحول کردند، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق. همتی، ایرج (۱۳۹۱). رأی، رأی پهلوی است: نگاهی به ماهیت انتخابات در دوره پهلوی. چاپ پنجم. تهران: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.
یاوری، اسدالله (۱۳۹۶). بررسی صلاحیت نامزدهای انتخابات توسط شورای نگهبان: تأملی دیگر. فصلنامه تحقیقات حقوقی، شماره ۸۰، ۲۳۷-۲۱۳.

Bell, D. (1988). *The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties (with a new afterword)*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
Bradley, Megan (2007). *Political Islam, Political Institution and Civil Society in Iran*. International Development Research Centre (IDRC).
Easton, David (1953). *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science*. 2nd ed. Alfred A. Knopf.
Harrop, Martin and Miller, Charlie (1987). *Election And Voter : A Comparative Introduction*. London Macmillan.
Knight, Jack (1992). *Institutions and Social Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.
Lane, J. & Ersson, S. (2000). *The New Institutional Politics: Performances and Outcomes*. London: Routledge.
Poggi, Gianfranco (1990). *The State: it's Nature, Development and Prospects*. California: Stanford University Press.
Poggi, Gianfranco (2001). *Forms of Power*. Cambridge: Polity.
Rose, Richard and Others (2000). *International Encyclopedia of Election*. London: Macmillan press.